

RELAȚII ECONOMICE ROMÂNNO-BRITANICE 1939-1940 (I)

Sorin ARHIRE*

Evenimentele internaționale de la începutul anului 1939, dar mai ales încorporarea Boemiei și Moraviei la Germania¹, i-au determinat pe oficialii britanici să urgenteze politica de asistență economică față de România, începută încă din mai 1938. Dacă pentru intervalul de timp mai 1938 - martie 1939, acțiunile Marii Britanii nu au fost caracterizate de urgență, se poate constata cu ușurință faptul că, din primăvara anului 1939, britanicii au început să fie din ce în ce mai îngrijorați de ofensiva politică, dar și economică a celui de-al Treilea Reich în Europa Central-Răsăriteană. Ca răspuns la această situație, guvernul de la Londra și-a intensificat acțiunile, hotărându-se să blocheze expansiunea Germaniei în partea estică a Europei, prin acordarea țărilor din această parte a continentului, inclusiv României, a unor garanții politice, prin încheierea de acorduri economice, dar și prin sporirea volumului achizițiilor de mărfuri².

Grigore Gafencu, cel care la 21 decembrie 1938 l-a înlocuit pe Nicolae Petrescu-Comnen în funcția de ministru al Afacerilor Străine, a căutat încă de la începutul mandatului său să mențină un echilibru între marile puteri, inclusiv prin cultivarea unor bune relații cu Germania. Anschluss-ul și decizia luată în cadrul Conferinței de la München nu au făcut altceva decât să sporească presiunea economică a celui de-al Treilea Reich asupra României. Alipirea Austriei la Reich și anexarea Boemiei și Moraviei, la mijlocul lunii martie a anului 1939, au contribuit din plin la sporirea influenței economice a Germaniei în sud-estul Europei, în condițiile în care aceasta preluase întregul sistem bancar austriac, precum și uzina Škoda, astfel că germanii deveniseră dintr-o dată cei mai mari furnizori de armament pentru statul român, fără să fie nevoie ca o parte din producția uzinelor germane să fie direcționată către România. Ca atare, reconcilierea cu Germania devenise importantă, Gafencu fiind cel care a realizat de mai multe ori acțiuni binevoitoare față de această mare putere. Astfel, au fost acordate drepturi suplimentare minorității germane din România, Germania a fost admisă în Comisia Europeană a Dunării, oferindu-se totodată și importante concesii economice. Este important de subliniat faptul că politica guvernului de la București conținea un

* Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia; e-mail: sorinarhire2001@yahoo.com.

¹ După Conferința de la München, statul cehoslovac rămas a avut dificultăți sporite. Situația de slăbiciune în care se găsea a determinat apariția unor revendicări teritoriale din partea Ungariei. Întrucât negocierile bilaterale nu au dus la niciun rezultat, la 2 noiembrie 1938, la Viena, regiunea Felvidék, din sudul Slovaciei, cu o suprafață de 12000 km², în care locuiau aproximativ 600000 de etnici maghiari, a fost cedată Ungariei. Evenimentul din capitala Austriei a constituit prima revizuire a Tratatului de la Trianon, arbitrajul fiind făcut în ambele părți de germano-italieni (Breton 1996, p. 241; Palmowski 2005, vol. 2, p. 498).

² Funderburk 1983, p. 19.

element inedit, concesiile economice fiind văzute ca o monedă de schimb pentru obținerea de garanții de integritate teritorială din partea Germaniei, în condițiile în care România se confrunța deja cu acțiunile revizioniste ale Ungariei, Bulgariei și Uniunii Sovietice³.

Ocuparea Pragăi de către trupele Wehrmacht-ului, la 15 martie 1939, produsă concomitent cu invadarea Ucrainei Subcarpatice de către Ungaria, a sporit presiunea asupra statului român. Victorioasă economic și politic, Germania a fost promotoarea lărgirii relațiilor sale economice cu țările din sud-estul Europei, acordul economic germano-român din 23 martie 1939 încadrându-se în această nouă viziune. Se pune astfel în practică punctul de vedere exprimat de Helmuth Wohlthat, director ministerial în cadrul Departamentului Planului de Patru Ani, prin care acesta propunea șefului său, Herman Göring,

„[...] să se reunească din nou pe plan economic, din inițiativa germană, statele successorale ale monarhiei austro-ungare, care să fie treptat incluse într-o uniune vamală. Totodată să se extindă legătura economică dintre Germania și statele successorale, respectându-se independența lor politică”⁴.

Această orientare a Germaniei spre țările din Europa Central-Răsăriteană nu a scăpat oficialilor britanici, ei fiind perfect conștienți de faptul că al Treilea Reich, prin al său *Drang nach Osten*, exploata de fapt rivalitățile ce existau între aceste state, forțându-și astfel vecinii mai slabi să se grupeze din punct de vedere politic și economic în jurul Berlinului⁵. În mod fundamental, toate problemele politice din țările balcanice porneau de la aspecte economice, iar Germania a înțeles acest lucru, câștigând influență politică prin încheierea de înțelegeri comerciale în regim de barter⁶. Ca și în alte momente, dispariția Imperiului Austro-Ungar a fost regretată de funcționarii Foreign Office-ului, ei realizând faptul că trasarea arbitrară a granițelor în Europa după Primul Război Mondial a făcut ca un număr de state

³ Haynes 2003, p. 78.

⁴ Hillgruber 1994, p. 76.

⁵ TNA, fond *Foreign Office 371 Romania*, dosar nr. 23736/1939, f. 339.

⁶ Schimburile comerciale în regim de barter erau de fapt un troc. În anii '30 ai secolului XX, Germania a conștientizat importanța de a fi cumpărătorul Europei Central-Răsăritene, forțând în același timp statele din această regiune să accepte produse industriale în loc de plată. Orice țară est-europeană prefera să vândă produsele contra valută forte, în loc să accepte regimul de barter al Germaniei, dar germanii ofereau prețuri mari, cel puțin pe hârtie, așa că era convenabil. Pentru ca țările vestice să concureze cu succes Germania, ele trebuiau să plătească în valută cel puțin același preț ca cel oferit de germani și să cumpere în același timp cantități la fel de mari (*ibidem*, f. 308-312. Telegramă trimisă de Walter H. Salomon către profesorul Ernst Jaeckh, la 3 mai 1939). Într-o discuție pe care ministrul plenipotențiar al Germaniei pentru probleme economice în Balcani, dr. Neubacher, a avut-o cu jurnalista americană R. G. Waldeck, în vara anului 1940, a fost exprimat punctul de vedere al germanilor față de schimburile de produse între Germania și statele din Europa Centrală și Răsăriteană: „Barterul [...] era defăimat pe nedrept în democrațiile occidentale drept o metodă germană de a servire a națiunilor mici. În realitate, trocul a făcut minuni pentru dezvoltarea națiunilor mici. România era un exemplu. În ultimii ani, așa-numitele « gold countries » au fost atât de zgârcite în privința importurilor din România, încât fondurile române din aceste țări nu-i permiteau să cumpere destule mașini pentru dezvoltarea fabricilor românești. În schimb, regimul de compensări germano-român pe bază de mașini în schimbul produselor funcționa fără greș, cu sau fără război. Pentru produsele lor agricole și pentru petrol, românii primeau de la nemți toate mașinile de care aveau nevoie” (Waldeck 2006, p. 56).

mici să fie independente doar din punct de vedere teoretic, ele fiind forțate de poziția lor geografică, precum și de presiunea economică cu care s-au confruntat, să caute sprijin financiar și militar dincolo de frontiere⁷. Principala modalitate de a contracara influența germană era aceea de a încheia înțelegeri comerciale pentru a „deschide” țările Europei Central-Răsăritene, la care se puteau adăuga înființarea de companii și oferirea de împrumuturi. Britanicii erau însă conștienți că o creștere a exporturilor lor în partea răsăriteană a Europei nu era posibilă decât dacă statele din această regiune și-ar fi intensificat exporturile, dar pe alte piețe decât cea a Germaniei.

Negocierile româno-germane pentru semnarea unui acord economic între cele două părți au început încă din februarie, atunci când Helmuth Wohlthat și Grigore Gafencu au purtat discuții la 14 și 23 februarie 1939. Sosirea la București a negociatorului economic german Wohlthat, la 14 martie, a pus și mai multă presiune asupra guvernului român, care, între 15 și 23 martie, a încercat să obțină sprijinul Marii Britanii, în condițiile în care Germania masase deja 25 de divizii la frontiera cu Ungaria, iar avioane militare maghiare violaseră frontiera aeriană cu România⁸.

Deși în mod indiscutabil a existat o presiune germană asupra României la finalul anului 1938 și începutul celui următor, nu se poate spune că partea română era total defavorabilă încheierii unui acord economic cu Reich-ul. Renașterea Germaniei ca mare putere, numeroasele victorii diplomatice pe care conducătorii germani le obținuseră în ultimii ani, combinate cu pasivitatea Franței, au dat de gândit regelui Carol al II-lea și guvernanților de la București. Ca atare, politica de echilibru între marile puteri aplicată în domeniul relațiilor externe, a început să fie pusă în practică și în domeniul economic, Germaniei acordându-i-se o importanță din ce în ce mai mare și datorită apropierii sale geografice. Se poate observa cu ușurință că între decembrie 1938 și sfârșitul lunii martie a anului 1939, a avut loc o reconciliere rapidă a României cu Reich-ul, iar pentru a se putea încheia un acord economic româno-german, Carol al II-lea, care personal nu era deloc favorabil

⁷ Pe linia aceluiași raționament, al regretului pentru dispariția Austro-Ungariei în 1918, se sublinia meritul acestei foste entități statale, care, a rezistat atâtor furtuni datorită faptului că a reușit să formeze o entitate economică naturală. Autorul documentului, funcționar în cadrul Foreign Office-ului, dar a cărui semnătură nu poate fi descifrată, consideră că una din cele mai proeminente greșeli ale Primului Război Mondial a fost făcută atunci când pedanteria lui Wilson, fanatismul lui Clemenceau și ignoranța lui Lloyd George au realizat, fără ca ei să-și dea seama, înlocuirea Vienei cu Berlinul ca focar al germanismului. Oportunitatea avută la Versailles, de a se crea un stat german catolic în Europa Centrală cu o casă ereditară domnitoare, cu Viena sau München drept capitală, era fără doar și poate ratată, ceea ce făcea ca Franța și Marea Britanie să fie angajate pe timp nedefinit în garantarea frontierelor unui număr de state slabe din sud-estul Europei, ce reprezentau o pradă ușoară pentru intrigile și ambițiile Berlinului. Încă de la începutul anului 1939, se sesiza faptul că țelurile Berlinului erau deja mult mai puternice și mai agresive decât cele ale Austro-Ungariei, doar un bloc solid de state est-europene putând îndepărta amenințarea germană (INA, fond *Foreign Office 371 Romania*, dosar nr. 23736/1939, f. 338-340).

⁸ Woodward, Butler 1951, vol. IV, p. 433. Sir Reginald Hoare către viconte Halifax, telegramă trimisă la 21 martie 1939.

Germaniei și nici nu-l simpatiza pe Adolf Hitler⁹, a luat mai multe decizii care au netezit drumul către perfectarea acordului¹⁰.

În urma unor negocieri care s-au desfășurat în secret¹¹, în dimineața zilei de 23 martie 1939, textul tratatului economic româno-german a fost semnat și dat publicității. Acordul Wohlthat, așa cum a mai fost numit, era de fapt un acord-cadru, prevederile sale trebuind să fie detaliate în contracte ce urmau să fie încheiate ulterior și în mod separat. Tratatul de comerț și navigație din 23 martie 1935 rămânea în continuare valabil, elementul de noutate fiind adus însă de „elaborarea unui plan economic pe mai mulți ani”¹². În plus, se prevedea înființarea de societăți mixte germano-române pentru valorificarea bogățiilor subsolului românesc, inclusiv petrolul, precum și coordonarea reciprocă a producției celor două țări în toate domeniile. Nu în ultimul rând, trebuie menționat faptul că Germania oferea capital și valori reale pentru economia românească, obligându-se

⁹ În cazul unei confruntări militare între marile puteri ale Europei, Carol al II-lea dorea o victorie a anglo-francezilor. Cu doar două zile înainte de intrarea trupelor germane în Praga, el vedea politica externă a României ca trebuind să fie „de independență desăvârșită, o luare de contact cu Franța, dar mai ales cu Anglia, căci tot ea e încă țara cea mai bogată și cea mai puternică. Până astăzi, Marea Britanie n-a pierdut niciodată partida, chiar dacă a avut de îndurat înfrângeri momentane”. La 14 aprilie 1939, în fața lui Ernest Urdăreanu, mareșalul palatului, suveranul român și-a exprimat încă o dată credința sa în victoria finală a anglo-francezilor: „[...] Urdăreanu a început discuția lui înfocată asupra temei. Văd că este și o nepotrivire a așezării problemei. El nu admite tema mea, că franco-englezii vor fi finalmente învingători, ceea ce, pentru mine este o axiomă”. La 29 mai 1940, atunci când influența germană în România crescuse în mod considerabil, regele Carol recunoștea că nu-i plăcea deloc situația nou creată: „Ca să zic că această nouă orientare a politicii noastre îmi face plăcere, aș minți. Dar, « il faut faire bonne mine a mauvais jeu »”. Chiar în ziua în care a izbucnit cel de-al Doilea Război Mondial, comentariile sale la adresa lui Adolf Hitler nu erau deloc măgulitoare, el notând: „Tot dimineața, Reichstagul a fost convocat, în care Hitler a ținut un discurs violent, în care a atacat pe polonezi și a menajat pe anglo-francezi. Pare-se că a fost o ședință penibilă, în care răgea ca un dement și făcea impresia că și-a pierdut mințile”. Mai mult decât atât, atunci când la München a avut loc un atentat împotriva lui Hitler, la 8 noiembrie 1939, cu prilejul comemorării loviturii de stat din 1923, Carol al II-lea nota o zi mai târziu: „Multora, desigur, că le va părea rău că Hitler n-a fost prins și el sub dărâmaturi. Aceasta îmi amintește anecdota despre jidanul căruia i se cerea să facă deosebirea între nenorocire și catastrofă. Răspunsul fu că, dacă lui Hitler, plimbându-se pe stradă, i-ar cădea o cărămidă în cap, aceasta ar fi o nenorocire, dar faptul că nu s-a întâmplat este o catastrofă” (Carol II 1995, vol. I, p. 331, 409; Carol II 1996, vol. II, p. 40, 179, 420).

¹⁰ La 26 noiembrie 1938, la Leipzig, în cadrul întrevederii dintre Carol al II-lea și Hermann Göring, Helmuth Wohlthat a avut prilejul de a-și expune ideile sale în fața regelui, suveranul român fiind de acord „să sprijine o colaborare sistematică pentru extinderea relațiilor economice” dintre Germania și România. Regele a făcut propuneri concrete, pentru ca în final să fie de acord cu venirea lui Wohlthat la București, cât mai curând posibil, în vederea încheierii tratatelor preliminare cu ministrii români de resort. Asasinarea lui Codreanu a dus la întreruperea contactelor, dar ele au fost reluate la sfârșitul lunii ianuarie a anului 1939. Tratatul a debutat la mijlocul lunii februarie, atunci când Wohlthat a venit la București. Mitiță Constantinescu, care se arătase oarecum reticent față de o apropiere economică româno-germană, a fost înlocuit de Ion Bujoiu la Ministerul Economiei Naționale (Hillgruber 1994, p. 77).

¹¹ Documentele referitoare la tratativele economice româno-germane, chiar și cele preliminare, au purtat mențiunea „secret”. Ministrul plenipotențiar britanic de la București, Sir Reginald Hoare, știa în linii mari ce probleme au fost negociate, dar nu a putut afla mai mult până când acordul nu a fost făcut public, întrucât Carol al II-lea a refuzat să-i dea detalii (Woodward, Butler 1951, vol. 4, p. 419. Telegramă trimisă de Sir Reginald Hoare către viconte Halifax, la 21 martie 1939).

¹² Hillgruber 1994, p. 81.

totodată să facă livrări de armament și mașini agricole în România, în special de la uzinele Škoda¹³.

Semnarea acordului economic româno-german, existența așa-numitei „afaceri Tilea”¹⁴, la care se mai adăuga încorporarea Boemiei și Moraviei la Reich, i-au determinat pe britanici să reacționeze, ei sporindu-și atenția pentru Europa Răsăriteană, aici fiind bineînțeles inclusă și România. Prin creșterea prezenței sale economice în partea estică a Europei, Marea Britanie aplica de fapt tradiționala sa politică de echilibru, de data aceasta în domeniul economic, mai ales că la finalul deceniului patru, între Franța și statele din această parte a continentului, în ciuda existenței unor relații politice strânse, era un comerț mai mult decât redus, iar investițiile franceze erau cu mult sub cele germane¹⁵. Menținerea relațiilor comerciale cu țările danubiene, ba chiar dezvoltarea lor, era văzută ca o parte componentă importantă a politicii guvernului Majestății Sale Britanice, în condițiile în care exista suficient spațiu atât pentru Germania și Italia, cât și pentru Marea Britanie¹⁶.

Încă din timpul vizitei regelui Carol al II-lea la Londra, din toamna anului 1938, s-a pus problema venirii unei misiuni comerciale britanice la București. Principalele cereri formulate de suveranul român atunci când a fost oaspete în capitala Marii Britanii, precum și de ceilalți membri ai delegației, au fost legate de acordarea unei asistențe financiare britanice ce urma să fie utilizată în următoarele scopuri: construirea unei baze navale, furnizarea de material militar și naval, construirea de silozuri cu o capacitate de 200000 t și o valoare de 1-2 milioane lire sterline, furnizarea de nave comerciale și utilaje pentru construirea de drumuri, precum și o prezență sporită a capitalului britanic în industria românească¹⁷. Au mai fost indicate și alte posibilități de dezvoltare a colaborării dintre Marea Britanie

¹³ *Ibidem*, Prost 2006, p. 191.

¹⁴ În ziua de 14 martie 1939, cu puțin timp înainte de ajungerea crizei cehoslovace în punctul său culminant, ministrul plenipotențiar al României de la Londra, Viorel Virgil Tilea, s-a prezentat la Foreign Office pentru a-și exprima îngrijorarea față de evoluția evenimentelor dintre Germania și Cehoslovacia. Două zile mai târziu, V. V. Tilea a venit din nou la Foreign Office, de data asta pentru a-i anunța pe oficialii britanici că guvernul de la București are informații potrivit cărora România va fi următoarea victimă a Germaniei. În ziua de 17 martie, ministrul român s-a adresat direct șefului diplomației britanice, comunicând acestuia din urmă că România a primit o notă ultimativă din partea Germaniei prin care se cerea instaurarea unui monopol german asupra exportului românesc. Deși guvernul român a negat vehement aceste afirmații, britanicii l-au crezut pe Tilea, ceea ce a contribuit în mod semnificativ la modificarea politicii externe a Marii Britanii (Funderburk 1983, p. 95-103; Pașcalău 2001, 141-145).

¹⁵ Politica externă franceză în sud-estul Europei era dependentă de Mica Înțelegere care nu mai exista. În decursul anului 1939, statele Europei Central-Răsăritene și-au dat seama că Germania a rupt „lanțurile Versailles-ului” și, în consecință, s-au adaptat la noile realități. Franța a recunoscut superioritatea Axei Roma-Berlin în jumătatea estică a continentului, îndreptându-se către zona Mării Mediterane, acolo unde o așteptau însă alte probleme (*Neues Wiener Tagblatt*, din 3 mai 1939; Hoisington 1971, p. 468-469).

¹⁶ TNA, fond *Foreign Office 371 Romania*, dosar nr. 23736, f. 228-229. Întrebare parlamentară formulată de Arthur Henderson, la 13 februarie 1939, pentru a fi adresată primului-ministru, la care a primit răspuns din partea lui R. A. Butler.

¹⁷ *Ibidem*, f. 120. Document redactat în cadrul Comisiei Interdepartamentale despre Europa Sud-Estică și Centrală, intitulat „Asistență pentru România și Grecia”.

și România, cum erau dezvoltarea exploatării gazelor naturale și a minelor de aur, dar și înființarea unei companii anglo-române de navigație care să opereze pe ruta Constanța-Londra, cu vase rapide și spații de refrigerare¹⁸.

Din analiza documentelor britanice se poate vedea că oficialitățile de la Londra nu au împărtășit decât într-o mică măsură optimismul părții române în privința posibilităților de colaborare, chiar dacă exista părerea că România trebuia ajutată economic pentru a-și menține independența politică. Știindu-se faptul că experiența întreprinzătorilor străini în România nu era prea fericită, guvernului britanic îi era greu să creeze un interes general în rândul oamenilor de afaceri din Marea Britanie pentru a investi în această țară. Ca atare, partea britanică considera că o colaborare mai bună între România și companiile străine de exploatare a petrolului va duce la creșterea vânzărilor de petrol pe piața britanică, cu condiția ca respectivele firme să fie tratate corect. Se aprecia că prin realizarea unei baze navale și a unui port comercial la Tașaul¹⁹, la nord de Constanța, ceea ce constituia un mai vechi proiect, ar fi fost nevoie de aproape 7 milioane de lire sterline, construcția nefiind indicată din punct de vedere strategic și nici profitabilă. Înființarea unei companii de gaz în Transilvania ar fi costat cam 2,5 milioane de lire sterline, dar obiecția principală consta în aceea că în zonă exista deja o companie de exploatare a petrolului, iar exploatarea gazului ar fi afectat producția de petrol²⁰.

Discuțiile dintre lordul Halifax, șeful Foreign Office-ului, și omologul său român, Nicolae Petrescu-Comnen, nu au mers chiar atât de departe, dar în documentele britanice este consemnat faptul că o reexaminare a problemei putea avea loc oricând, pe baza unei declarații a României²¹. Se poate constata că premierul Neville Chamberlain era înclinat să încuviințeze o preponderență economică germană în Balcani, dar Foreign Office-ul și mai ales Comisia de Asistență Economică către Europa Centrală și de Sud-Est, structură interministerială înființată în mai 1938, coordonată de Sir Frederick Leith-Ross²²,

¹⁸ *Ibidem*, f. 121, 124.

¹⁹ O primă propunere pentru construirea unei baze militare la Tașaul a avut loc în anul 1930, atunci când maiorul Robert B. Goodden, atașatul militar al Marii Britanii la București, a purtat discuții pe această temă cu amiralul V. Scodrea. România avea nevoie de o bază navală atât împotriva unei eventuale invazii străine, cât și pentru a oferi vaselor sale comerciale o siguranță rezonabilă. Din punctul de vedere al guvernului de la Londra, proiectul era în concordanță cu politica navală engleză, conform căreia, „oriunde este apă ca să plutească un vapor, pavilionul englez să nu lipsească”. Propunerea de construire a unui port modern la Tașaul a fost reluată în 1934, atunci când inspectoratul general al Marinei Regale Române a întocmit un referat în care se arătau motivele pentru care a fost ales acest lac ca viitor port naval. Tot în 1934, la 16 martie, printr-o adresă, Amiralitatea Britanică confirma lacul Tașaul ca fiind locul potrivit pentru realizarea portului naval militar. Acest proiect nu s-a realizat însă, pentru că statul român s-a opus ca exploatarea portului Tașaul și a canalului Cernavodă - Tașaul să fie încredințată unor companii străine, la care s-au adăugat opoziția manifestată de Franța, precum și statutul incert al Strămtorilor. Totuși, datorită interesului arătat de partea britanică, lucrările la noul port au început în anul 1938, dar au fost sistate din cauza izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial (Funderburk 1983, p. 43-45; Cîrstea 2013, p. 69-71). Pentru mai multe detalii despre proiectul construirii unui port la Tașaul, vezi Cîrstea 2009.

²⁰ TNA, fond *Foreign Office 371 Romania*, dosar nr. 23736, f. 121-128.

²¹ *Ibidem*, f. 58. Raport întocmit de Frederick Leith-Ross către Oliver Charles Harvey.

²² Sir Frederick Leith-Ross (1887-1968). A studiat la Balliol College, Oxford. A fost fratele artistului Harry Leith-Ross și tatăl artistei Prudence Leith-Ross. A fost una din personalitățile cele mai de

au fost adeptele promovării unei contraofensive față de sporirea prezenței economice a Germaniei²³.

Chiar înainte ca acordul economic germano-român să fie încheiat, în urma discuțiilor avute de membrii cabinetului de la Londra, trimiterea unei misiuni în România a fost aprobată în principiu, considerându-se că aceasta ar avea un important impact psihologic, politicienii britanici fiind conștienți de faptul că neacordarea de sprijin economic României, ar fi însemnat practic aruncarea acesteia în brațele Germaniei²⁴. La 20 martie, într-o audiență comună avută la regele Carol al II-lea de Sir Reginald Hoare, ministrul plenipotențiar britanic de la București, și de ministrul de Externe, Grigore Gafencu, șeful misiunii diplomatice britanice l-a asigurat pe suveranul român că în parlamentul britanic se va anunța în mod oficial venirea unei misiuni economice în România, cu scopul de a studia posibilitățile de colaborare anglo-române²⁵. Într-adevăr, la doar șapte zile distanță, în condițiile în care acordul Wohlthat fusese deja încheiat, Neville Chamberlain a anunțat membrii Camerei Comunelor că misiunea va fi trimisă în România, scopul ei fiind acela, fără îndoială, de a contracara influența crescândă a Germaniei în partea centrală și estică a continentului, fiind totodată și un semn al interesului britanic pentru această țară²⁶. Chiar dacă Marea Britanie nu putea ajuta statul român în cazul în care ar fi fost atacat de Germania, prin trimiterea unei delegații economice guvernul de la Londra voia să le arate germanilor că nu abandonează România, evitându-se astfel o dominație economică completă a Germaniei²⁷.

Așa cum se știe, Marea Britanie a dat garanții politice Poloniei la 31 martie, iar Grecia și România au primit același lucru la mijlocul lunii următoare. În mai, politica britanică și-a intensificat eforturile pentru a consolida aceste țări prin oferirea de ajutor economic și militar, folosindu-se în acest scop rămășițele sistemului francez de alianțe din Europa Central-Răsăriteană²⁸. Supunerea economică a țărilor balcanice de către Germania a provocat îngrijorare la Londra,

seamă ale economiei britanice, îndeplinind funcția de consilier-șef în perioada 1932-1945. A reprezentat guvernul de la Londra în rezolvarea unor probleme dintre cele mai dificile, în special peste Ocean. În aprilie 1935 a condus delegația economică care s-a deplasat în Italia, pentru ca în mai 1938, la Berlin, să finalizeze acordul financiar și economic anglo-german, precum și chestiunile legate de datoriile austriece. Cu toate acestea, numele său este cel mai adesea asociat cu misiunea pe care a condus-o în China, în 1935. A fost autorul unei lucrări cu caracter autobiografic, *Money Talks: Fifty Years of International Finance. The Autobiography of Sir Frederick Leith-Ross*, Londra, 1968 (*Argus*, din 13 aprilie 1939; http://www.enotes.com/topic/Frederick_Leith-Ross, accesat la 7.10.2015). Pentru mai multe detalii despre activitatea lui Leith-Ross în Orientul Îndepărtat, vezi Rothwell 1975, p. 147-169.

²³ Marguerat 1977, p. 108. *Apud* Buzatu 1998, p. 295.

²⁴ TNA, fond *Foreign Office 371 Romania*, dosar nr. 23736/1939, f. 152. Extras din concluziile cabinetului britanic, reunit în data de 1 februarie 1939.

²⁵ Carol II 1995, vol. I, p. 313.

²⁶ Importanța pe care Marea Britanie o dădea acordului economic germano-român din 23 martie 1939 reiese și din faptul că premierul Chamberlain a dat dispoziții ca să fie prezente copii ale acestei înțelegeri în biblioteca Camerei Comunelor, însoțite de comentariile ministrului de Externe al României (*Argus*, din 29 martie 1939).

²⁷ TNA, fond *Foreign Office 371 Romania*, dosar nr. 23736/1939, f. 143. Raport întocmit de South Department din cadrul Foreign Office-ului, la 30 ianuarie 1939, prin care se analiza posibilitatea de a se oferi asistență economică României și Greciei.

²⁸ Funderburk 1983, p. 128.

mai ales că legăturile comerciale dintre ele și Marea Britanie erau intermediare de multe ori de comercianții din Hamburg, germanii obținând astfel valută pe care o foloseau pentru a cumpăra nichel și cupru²⁹. Monopolul economic instituit de Reich lua posibilitatea acestor state din partea răsăriteană a Europei de a mai avea un export important și către alte piețe decât cea germană, dar asigura mulțumirea producătorilor, țărani cel mai adesea, rezolvând astfel o importantă problemă a guvernelor balcanice³⁰. Sistemul clearingului, care până atunci s-a dovedit adecvat comerțului dintre Marea Britanie și România, devenise acum greoi, deoarece impunea o așteptare de până la două luni din partea exportatorilor pentru ca aceștia să intre în posesia valorii produselor exportate, adică până când cumpărătorul obținea mărfurile facturate³¹. Oferirea de credite britanice în lire sterline era văzută ca fiind soluția pentru a se înlătura atât intermedierea celui de-al Treilea Reich, cât și diminuarea influenței germane în această parte a Europei. Erau avute în vedere nu numai România, ci și Grecia, Iugoslavia și Bulgaria³², țări care erau într-o stare de vulnerabilitate față de Germania, cea care putea refuza oricând să cumpere producția lor de tutun. Pierderea independenței economice a acestor țări ar fi avut importante consecințe și în plan politic, aspect scos în evidență în paginile ziarului *The Times* la începutul lunii iulie, atunci când un proiect de lege a fost depus în Camera Comunelor prin care se prevedea mărirea valorii creditelor pentru țările enumerate mai sus, de la 10 la 60 de milioane de lire sterline³³. Chiar dacă Grecia era mai importantă pentru strategia britanică în Balcani, aceasta fiind pe ruta maritimă ce lega Marea Britanie de imperiul său, era luat în calcul faptul că România avea resurse mult mai numeroase, ele fiind de cea mai mare importanță pentru economia Germaniei, mai ales pe timp de război³⁴. Cu toate acestea, Export Credits Guarantee Department avea o atitudine reținută în privința acordării unor

²⁹ *The Times*, din 10 ianuarie 1939. Articol scris de George Binney, intitulat *Trade with the Balkans: German Pressure*, în urma unei călătorii întreprinse în țările balcanice cu scopul de a culege informații despre piețele acestor state.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Argus*, din 21 aprilie 1939.

³² În cazul Bulgariei, în ciuda optimismului afișat de ministrul plenipotențiar de la Londra, Momtchiloff, membrii guvernului de la Sofia erau conștienți de dificultățile pe care le aveau de depășit dacă voiau să exporte în Marea Britanie, deoarece trebuia făcut un studiu serios asupra pieței britanice pentru a se asigura calitatea produselor și a ambalajelor, dar și ruta navală cea mai potrivită. Se avea în vedere exportul tutunului, a pieilor de animale, a diferitelor fructe, dar și a minereului. Dezvoltarea relațiilor economice dintre Marea Britanie, pe de o parte, și Bulgaria, Iugoslavia, Grecia, de cealaltă parte, era văzută de diplomatul bulgar ca putându-se realiza în condiții foarte asemănătoare. Schema aplicată comerțului cu cele trei state balcanice nu putea fi utilizată și în relație cu România, întrucât ea exporta în principal petrol și grâu (TNA, fond *Foreign Office 371 Romania*, dosar nr. 23736/1939, f. 11-17. Notă redactată de Mr Nixon din cadrul Export Credits Guarantee Department către Sir Orme Sargent, la data de 7 ianuarie 1939, în care era prezentat un plan de dezvoltare economică a Europei Central-Estice).

³³ *Argus*, din 9 iulie 1939.

³⁴ TNA, fond *Foreign Office 371 Romania*, dosar nr. 23736/1939, f. 59. Raport întocmit de Sir Frederick Leith-Ross către Oliver Charles Harvey.

împrumuturi pe termen lung României, ceea ce s-a reflectat într-o oarecare măsură în viitoarele negocieri de la București³⁵.

Delegația economică britanică a sosit la București în ziua de 24 aprilie, la prânz, fiind condusă de Sir Frederick Leith-Ross, o personalitate importantă a vieții economice din Marea Britanie. Alături de acesta, au mai făcut deplasarea în capitala României și următoarele persoane: Albert Edward Lee, reprezentant al ministrului Comerțului, Hugh Ellis Rees, membru al oficiului de clearing, Cyril Robert Parke Hamilton, reprezentant al Băncii Angliei și Muriel Leonie Edwards, din Departamentul Comerțului Extern. Nu în ultimul rând pot fi menționate secretarele Gladys Ivy Duddington, Elizabeth Touston și Nora Cracknell, dar și Alexandru Bianu, atașatul comercial al Legației Române din Marea Britanie, plus Dimitrie Danielopol, reprezentantul Băncii Naționale a României la Londra³⁶. Venirea acestei delegații nu a rămas fără ecou în presa românească a vremii, comentariile apărute în ziarele din acele zile fiind elogioase față de specialiștii britanici sosiți la București:

„Delegația britanică sosită acum la noi, a dat dovadă de la început că membrii săi sunt oameni și pricepuți și practici, având pe lângă cunoștințele tehnice profesionale și simțul realității foarte dezvoltat”³⁷.

Așa cum era normal, înaintea începerii oricăror negocieri, șeful delegației britanice s-a prezentat în după-amiaza zilei de 24 aprilie în audiență la regele Carol al II-lea, suveranul român fiind prima persoană care a fost informată despre oferta de asistență economică și militară pe care Marea Britanie o putea da României. În general, propunerile făcute de Sir Frederick Leith-Ross în chiar prima zi a venirii sale în România s-au concretizat în protocolul din 11 mai. O comparație făcută între sinteza discuțiilor purtate în timpul audienței la Carol al II-lea și textul protocolului semnat ulterior, vine în sprijinul acestei afirmații. Astfel, Leith-Ross l-a informat pe suveranul român că Marea Britanie poate oferi României 300-400 de tunuri antitanc, un număr neprecizat de avioane noi, chiar dacă nu de ultimul tip, material de telefonie și telegrafie în cantități importante, piese de automobile, plus 500000 de echipamente complete pentru armată. Pentru toate aceste mărfuri se prevedea deschiderea unui credit de 5 milioane de lire sterline. În schimb, britanicii își manifestau interesul pentru diferite materii prime din România, cele mai importante fiind grâul, lemnul și păcura³⁸.

Înainte de venirea delegației comerciale britanice în București, și chiar în prealabil ca Marea Britanie să acorde garanții politice României, au avut loc lucrări pregătitoare atât la Londra, cât și la București, în urma cărora au fost eliminate multe din piedicile ce stăteau în calea comerțului anglo-român, majoritatea fiind de ordin tehnic³⁹. Cu toate acestea, așa cum chiar Sir Frederick Leith-Ross a

³⁵ *Ibidem*, f. 26. Raport întocmit de Sir Frederick Leith-Ross către Sir Orme Sargent, la 16 ianuarie 1939.

³⁶ *Argus*, din 21 aprilie 1939.

³⁷ *Ibidem*, din 29 aprilie 1939.

³⁸ Carol II 1995, vol. I, p. 338.

³⁹ Într-unul din numerele sale din aprilie, o publicație economică identifica două mari piedici care trebuiau depășite pentru a se dezvolta relațiile economice româno-britanice. În primul rând, era

recunoscut, problema prețurilor românești s-a dovedit în continuare a fi una extrem de spinoasă, ele fiind mai mari decât cele de pe piața mondială. Întrucât puterea de cumpărare a producătorilor români, care erau în mare parte agricultori, era și așa destul de scăzută, o micșorare a prețurilor era greu de acceptat de către partea română, pentru că ar fi dus la o și mai mare scădere a consumului în România⁴⁰.

Este important de menționat faptul că, doar cu câteva zile înainte de venirea misiunii economice britanice, la București a ajuns Sir John Haslam⁴¹, cu scopul de a-i ușura viitoarea sarcină a lui Sir Frederick Leith-Ross în capitala României. Trimisul britanic a avut întâlniri cu mai toți oficialii de rang înalt din domeniul economic, ținând și o conferință la Academia de Înalte Studii Comerciale din București, acolo unde a subliniat importanța pe care britanicii o acordau libertății economice, precum și rolul comerțului, văzut ca leac preventiv împotriva războiului. Expertul economic și-a exprimat convingerea conform căreia comerțul româno-britanic nu era încă suficient de dezvoltat, România având unele articole de lux care ar fi meritat chiar transportul pe calea aerului în Anglia. De asemenea, a ținut să sublinieze eventualul impact asupra creșterii volumului de mărfuri dintre cele două țări pe care l-ar fi avut folosirea de vagoane și vapoare frigorifere, precum și faptul că Marea Britanie nu însemna doar Londra.

„Mai trebuie ținut seama de un fapt. Regatul Unit nu e numai Londra. De multe ori piața londoneză refuză ceea ce primește Liverpool, iar Birmingham nu primește ceea ce cumpără Edinburghul. Nu trebuie uitat că piețe ca Bristol, Newcastle, Leeds, Glasgow, Lancashire nu sunt piețe cari să se ia după altele. Fiecare piață are independența ei economică, gusturile și nevoile ei. O bună organizare cere cunoașterea tuturor acestor piețe [...]. Din punct de vedere al nevoilor alimentare, Anglia poate fi unul din cei mai buni clienți ai României”⁴².

Prima ședință a negocierilor economice dintre Marea Britanie și România a avut loc la Ministerul Economiei Naționale, în ziua de 27 aprilie. Întreaga delegație britanică în frunte cu Sir Frederick Leith-Ross a fost prezentă la această deschidere a lucrărilor, precum și ministrul Economiei Naționale, Ion Bujoiu, cel care a avut cuvântul de început. Au mai fost prezenți Mitiță Constantinescu⁴³, guvernatorul

menționat faptul că Marea Britanie era o țară cu o valută forte, în vreme ce România avea o valută slabă, situație care ducea, în final, în cazul materiilor prime, la existența unor prețuri românești mai mari decât cele de pe plan mondial. În al doilea rând, guvernul de la București avea tot interesul să obțină cât mai multe deize libere din comerțul cu Marea Britanie, ceea ce-l determina să cumpere produse britanice de o valoare bănească mai mică decât exportul românesc în arhipelagul britanic (*Revista economică*, din 13 mai 1939, p. 147).

⁴⁰ *Argus*, din 26 aprilie 1939.

⁴¹ Sir John Haslam a fost membru al Camerei Comunelor și unul din cei mai importanți experți economici ai Imperiului Britanic. Membru de frunte al Partidului Conservator, era totodată și președinte al firmei London City and Midland Properties Ltd., fiind considerat unul din cei mai renumiți specialiști în domeniul aprovizionării cu articole alimentare (*ibidem*, din 4 mai 1939).

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Mitiță Constantinescu (20 octombrie 1890 - 20 septembrie 1946). Numele său real era Dumitru Constantinescu. A studiat la Paris, acolo unde și-a obținut doctoratul în drept și în științe economice. A fost în mod succesiv un membru important în Partidul Național Liberal, în Frontul Renașterii Naționale din timpul dictaturii regale, dar și în Uniunea Patrioților, începând cu anul 1944. A

Băncii Naționale, I. Cristu, ministru plenipotențiar și șeful delegației diviziei economice din cadrul Ministerului Afacerilor Străine, Victor Bădulescu, fost subsecretar de stat și administrator al Băncii Naționale, Mircea Ionescu, secretar general la Ministerul de Finanțe, Alexandru Bianu, atașatul comercial al României la Londra, Dumitru Danielopol, reprezentantul Băncii Naționale în Marea Britanie, precum și alți funcționari superiori din cadrul Ministerului de Finanțe de la București⁴⁴.

La 11 mai, la aproape o lună de la acordarea garanțiilor politice, s-a ajuns la București la încheierea unui protocol economic anglo-român, întărit de un acord la 12 iulie 1939. Semnat de Grigore Gafencu și Ion Bujoiu din partea României și, respectiv, de Sir Reginald Hoare și Sir Frederick Leith-Ross, din partea Marii Britanii, protocolul prevedea sporirea comerțului bilateral, favorizând îndeosebi exporturile României pe piața britanică⁴⁵. În condițiile în care România era un important exportator de petrol, iar investițiile britanice erau cele mai mari în acest domeniu, se prevedea în anexa I a protocolului, chiar în primul punct al său că acordul comercial

„[...] își propune să acorde tratamentul națiunii celei mai favorizate societăților petroliere care comportă în substanțială măsură interese financiare britanice, în chestiunile privitoare la acordarea de permise și în toate chestiunile referitoare la acordarea de concesiuni și la operațiile în legătură cu producția petrolului”⁴⁶.

De asemenea, se prevedea o simplificare a controlului autorităților române asupra exportului, cu scopul de a se facilita vânzarea de lemn în Marea Britanie, dar și stabilirea unui curs echitabil între lira sterlină și leu, „astfel încât să atragă în Regatul Unit exporturile din România fără a ridica prea mult prețul mărfurilor din Regatul Unit pe piața românească”⁴⁷. Se prevedeau, de asemenea, crearea de zone libere în porturile românești, organizarea de servicii aeriene și navale directe, înființarea de organizații specializate prin intermediul cercurilor de afaceri, precum și posibilitatea cumpărării de către britanici, din viitoarea recoltă de grâu a României, a unei cantități ce putea ajunge până la 200000 t⁴⁸. Nu în ultimul rând, Marea Britanie oferea părții române un credit de 5 milioane de lire sterline în

îndeplinit funcția de ministru de Finanțe în mai multe guverne. A fost membru în delegația română ce a participat la Conferința de Pace de la Paris (1946). A fost guvernator al Băncii Naționale a României (BNR) între 23 septembrie 1935 și 17 septembrie 1940, în această calitate fiind principalul realizator al modificării legii și statutelor care reglementau funcționarea BNR. De asemenea, a fost un susținător al politicii de creditare a activității economice naționale, înființând în acest scop Institutul Național de Credit Agricol, Institutul Național de Credit Meșteșugăresc și Institutul Național de Credit Aurifer și Metalifer. A promovat relațiile cu băncile centrale din străinătate, în special cu cele din țările Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice. Este autorul lucrării *Politica economică aplicată. Schimburi. Moneta. Prețuri*, București, 1943 ([http://www.bnro.ro/Dumitru-\(Mitita\)-Constantinescu-1194.aspx](http://www.bnro.ro/Dumitru-(Mitita)-Constantinescu-1194.aspx), accesat la 20.03.2015).

⁴⁴ *Argus*, din 28 aprilie 1939.

⁴⁵ Pentru textul integral al acordului comercial anglo-român, vezi *Monitorul oficial*, partea I, nr. 125, din 2 iunie 1939, p. 3462-3466. Lege pentru ratificarea protocolului cu Anglia, precum și a celor trei anexa.

⁴⁶ *Ibidem*. Anexa I.

⁴⁷ *Ibidem*. Anexa II.

⁴⁸ *Ibidem*. Anexele I și II.

scopul cumpărării de mărfuri și produse de pe piața britanică⁴⁹. Conform documentului înaintat de I. Bujoiu lui Sir Frederick Leith-Ross, guvernul român intenționa să cheltuiască cele 5 milioane de lire sterline pentru achiziționarea următoarelor produse și materii prime, pentru fiecare categorie de marfă fiind precizată și suma alocată: 2,4 milioane de lire sterline pentru echipament militar, 100000 de lire sterline pentru motociclete, 500000 de lire sterline pentru aviație, 1000000 de lire sterline pentru ambulanțe și aparatură medicală, 450000 de lire sterline pentru echipamente și instalații de silozuri, 200000 de lire sterline pentru mașini destinate construcției de drumuri, 350000 de lire sterline pentru diferite materii prime și produse industriale (cupru, zinc rafinat, cauciuc, tablă, oțeluri speciale, glicerină etc.)⁵⁰.

Ulterior semnării protocolului de la 11 mai 1939, între Sir Frederick-Leith-Ross și I. Bujoiu a avut loc un schimb de scrisori prin care se stabileau anumite detalii. În primul rând, atât șeful delegației britanice, cât și ministrul român au fost de acord cu faptul că valoarea creditului acordat României de guvernul de la Londra reprezintă o „operațiune financiară cu caracter politic”, partea britanică fiind conștientă de riscurile mari pe care și le asuma, în condițiile conjuncturii internaționale complicate din acea vreme. Ca și în textul protocolului, cerințele de realizare a unui comerț cât mai liber, „neîncătușat de dispozițiuni prea restrictive”, erau reiterate în scrisoarea trimisă de F. Leith-Ross lui I. Bujoiu. Simplificarea formalităților de export a mărfurilor românești și înlăturarea măsurilor de control inutile, percepute de britanici ca fiind chiar ofensatorii, a fost un alt deziderat, prevăzându-se chiar înființarea de organisme comerciale, specializate în comerțul anglo-român. La acestea s-au mai adăugat dorința Marii Britanii de a obține zone libere în porturile românești, preferința fiind exprimată pentru Constanța, stabilirea unei linii aeriene directe între cele două țări, legătură ce urma să fie asigurată de aeronave aparținând companiei Imperial Airways, precum și stabilirea unei linii maritime directe și regulate, realizată de un vas special amenajat pentru a transporta mărfuri perisabile, cu plecare din România o dată la 15 zile sau o dată pe lună. Nu în ultimul rând, se prevedea înființarea unei comisii consultative mixte care urma să se întrunească fie la Londra, fie la București, cu scopul de a găsi soluții și de a facilita schimburile economice româno-britanice⁵¹.

În primăvara anului 1939, membrii guvernului britanic, dar și alți funcționari superiori din cadrul Foreign Office-ului sau ai Trezoreriei și-au exprimat opiniile lor în legătură cu valoarea creditului care putea fi oferit României. Așa cum remarca chiar premierul Neville Chamberlain, România reprezenta un caz încâlcit, generat de situația politică nesigură și instabilă, astfel că era riscant să fie dat acestei țări un credit prea mare⁵². În lunile care au precedat încheierea acordului economic din 11 mai, au fost vehiculate diverse sume, cea mai mică fiind de 1 milion de lire

⁴⁹ *Ibidem*. Anexa III.

⁵⁰ Cîrstea 2013, p. 323, doc. 89. Protocol încheiat între reprezentanții guvernului român și cei ai guvernului britanic privind relațiile comerciale și economice dintre cele două țări.

⁵¹ *Ibidem*, p. 327-329, doc. 90. Raport realizat de I. Bujoiu privind semnarea protocolului anglo-român, din 11 mai 1939.

⁵² TNA, fond *Foreign Office 371 Romania*, dosar nr. 23736/1939, f. 204.

sterline⁵³, iar cea mai mare de 5 milioane lire sterline, existând și valori intermediare prin care se propunea acordarea de 3 milioane lire sterline, așa cum s-au pronunțat lordul Halifax, șeful Foreign Office-ului, dar și Sir Frederick Leith-Ross, cel care va fi conducătorul delegației britanice de la București⁵⁴. Cu toate acestea, valoarea creditului a fost sub așteptările pe care le aveau românii, dovadă fiind faptul că în timpul vizitei sale la Londra, Carol al II-lea a solicitat acordarea unei sume de 10-11 milioane lire sterline⁵⁵. Mai târziu, în 22 iunie, la mai mult de o lună după ce acordul comercial fusese încheiat, suveranul român nota în însemnările sale:

„Deși e joi, n-am scăpat azi de dimineață de audiențe. A venit întâi Sir Reginald Hoare, să se prezinte de plecare, înainte de vacanță. Conversație destul de interesantă. A pus câteva întrebări asupra aranjamentelor noastre cu Germania. Pe urmă l-am luat în primire asupra chestiunii creditului englez și i-am exprimat nemulțumirea asupra felului zgârcit în care a fost tratat și rezolvat. I-am arătat că pricep efortul atât de lăudabil ce-l fac, totuși dacă ar sacrifica numai câteva zile din cheltuiala ce o fac ei cu înarmarea lor, ar putea să ne satisfacă pe deplin”⁵⁶.

La 5 iulie, atunci când tensiunile din cadrul relațiilor internaționale crescuseră, remarcile lui Carol al II-lea la adresa sumei oferite de britanici au avut un ton și mai critic:

„Fac reflexia (sic) cât de puțin pricepătoare sunt aceste puteri cu noi, după ce ne dau așa de puțin, ne mai fac dificultăți de formă nemaipomenite. Mă gândesc cum am proceda noi dacă am fi în locul lor și dacă am avea, cum zic ei, așa nevoie de noi (sic). Până mai ieri, împrumutul era să ni-l dea pe baza unor bonuri de tezaur ale statului, azi ne cer rentă. E o porcărie și, dacă n-am avea așa mare nevoie, urgență și interes politic, am renunța la toate aceste ajutoare așa de binevoitoare”⁵⁷.

Așa cum se știe, până la urmă valoarea creditului a fost fixată la 5 milioane lire sterline, fiind ulterior mărită la 5,61 milioane lire sterline. Suma trebuia rambursată într-o perioadă de 20 de ani, dobânda fiind de 5%. Export Credits Guarantee Department din cadrul Ministerului de Comerț al Marii Britanii a fost cel care a dat garanții pentru acest împrumut, din suma totală fiind alocate 3,7 milioane lire sterline pentru achiziționarea de avioane și alte materiale de război, în

⁵³ V. V. Tilea, ministrul plenipotențiar al României în Marea Britanie, a rămas foarte dezamăgit atunci când a auzit că guvernul de la Londra poate oferi un credit de doar 1 milion de lire sterline României, considerând această sumă ca fiind un afront. În aceste condiții, el chiar și-a exprimat îndoiala în privința rostului trimiterii unei misiuni comerciale britanice la București. Cu toate acestea, într-o convorbire pe care fostul ministru de la Londra a avut-o cu D. B. Funderburk, la 14 iunie 1972, el chiar a afirmat că dacă s-ar fi oferit și numai 3 milioane de lire sterline acestea „nu trebuiau scăpate din mână”, ceea ce ar fi permis României să cumpere Hurricane și alte materiale de război (*ibidem*, f. 216-217. Telegramă trimisă de la Londra către Sir Reginald Hoare, ministrul plenipotențiar britanic din România; Funderburk 1983, p. 130).

⁵⁴ TNA, fond *Foreign Office 371 Romania*, dosar nr. 23736/1939, f. 286. Memorandum întocmit de lordul Halifax, șeful Foreign Office-ului, către Sir John Simon, ministrul de Finanțe; *ibidem*, f. 295. Extras din ședința Comisiei de Politică Externă, din 10 aprilie 1939.

⁵⁵ ANRDANIC, fond *Ministerul Propagandei Naționale. Presă Externă*, dosar nr. 877, f. 194. Comunicat al lui Dimitrie Dimăncescu, consilier de presă în cadrul Legației României de la Londra, din 3 mai 1939.

⁵⁶ Carol II 1995, vol. I, p. 365-366.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 373.

timp ce 0,7 milioane lire sterline erau destinate cumpărării de bumbac⁵⁸. Chiar dacă în timpul tratatelor de la București delegația britanică a cerut cu multă insistență ca transportul mărfurilor cumpărate pe baza creditului oferit de guvernul de la Londra să fie făcut în exclusivitate cu vase de linie aflate sub pavilion britanic, până la urmă s-a ajuns la convenția ca 90% din mărfuri să fie transportate de vase ale Merchant Navy, restul de 10% din mărfuri putând fi transportate de vase românești, pentru acest ultim procent luându-se în calcul valoarea și nu greutatea mărfurilor, ceea ce avantaja Serviciul Maritim Român⁵⁹.

Încheierea acordului economic anglo-român, chiar dacă era de o mai mică importanță comparativ cu cel germano-român din 23 martie, dovedise faptul că Marea Britanie nu avea intenția de a renunța la interesele pe care le avea în România, ceea ce demonstra că britanicii nu aderaseră niciodată la existența unor zone exclusive de influență în favoarea Germaniei. Deși încă din 1937, atunci când încă nu devenise ambasador la Berlin, Sir Neville Henderson își exprimase opinia conform căreia Marea Britanie recunoscuse Europa Răsăriteană ca fiind zona de dominație economică a Germaniei, iar unii publiciști și observatori au considerat-o ca fiind atitudinea oficială a Foreign Office-ului, ea a fost respinsă într-un document Vansittart-Sargent⁶⁰. Acestor doi funcționari superiori li s-au alăturat și alții, J. W. Baxter și Sir Alexander Cadogan numărându-se printre ei. Punctul de vedere al lui Henderson, potrivit căruia partea estică a Europei nu reprezenta „un interes vital pentru Marea Britanie”⁶¹ a fost combătut cu un concept opus care arăta că acordarea de concesiuni economice Germaniei nu va potoli ambițiile acesteia, dar va avea consecințe semnificative pentru Franța și Uniunea Sovietică⁶². Importanța acțiunii Marii Britanii se poate remarca și din faptul că această contraofensivă economică a reușit chiar să-l înfurie pe Hitler într-o mare măsură, deoarece el avusese ferma convingere că nu va mai exista nicio prezență economică semnificativă britanică după München în Europa Răsăriteană⁶³.

Cu toate că Germania a rămas în continuare partenerul economic principal al României, decizia guvernului de la Londra de a intensifica schimburile

⁵⁸ Moisuc 1971, p. 161. Cu toate că Marea Britanie era încă o mare exportatoare de produse textile, de la finalul anilor '30 ai secolului XX se putea constata un declin al acestei industrii. Criza care a afectat această ramură a economiei britanice a fost una a exporturilor, ceea ce a avut un impact major, în condițiile în care produsele rezultate în urma prelucrării bumbacului erau destinate vânzării în străinătate, în marea lor majoritate. Dacă până în 1938, vânzarea de bumbac ocupa locul întâi în cadrul comerțului exterior britanic, începând cu acest an el a fost întrecut de exportul de mașini și utilaje. Exportul de bumbac al Marii Britanii s-a ridicat în anul 1938 la 1386 milioane yarzi, ceea ce reprezenta însă o scădere cu aproape 50% față de anul 1929, și cu aproximativ 80% față de anul 1913. Aceste scăderi pot fi explicate datorită dezvoltării industriei textile în unele țări care reprezentau piețe de desfacere pentru Marea Britanie, concurenței Japoniei, cea care devenise primul exportator de bumbac din lume, precum și închiderii pieței Indiei datorită existenței unei producții interne din ce în ce mai mari (*Argus*, din 17 februarie 1939).

⁵⁹ Cirstea 2013, p. 336, doc. 93. Referat privind acordarea împrumutului de 5612300 lire sterline de către guvernul britanic.

⁶⁰ Funderburk 1983, p. 71.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Middlemas 1972, p. 74. *Apud* Funderburk 1983, p. 71.

⁶³ Woodward, Butler 1952, vol. 5, p. 304. Conversație purtată între Adolf Hitler și Grigore Gafencu, ministrul de Externe al României, la Berlin, în 19 aprilie 1939.

comerciale cu această țară balcanică a avut un efect important, chiar dacă nu a putut împiedica instaurarea unei dominații economice a celui de-al Treilea Reich. Astfel, deși importurile de mărfuri românești în Marea Britanie au cunoscut o creștere semnificativă în primele nouă luni ale anului 1939, comparativ cu aceeași perioadă de timp a anului precedent, înregistrându-se un salt de la 1079 milioane lei la 1215 milioane lei, volumul comerțului germano-român a avut un ritm de creștere net superior⁶⁴. Importurile din Germania, care cuprindea deja și fosta Cehoslovacie, se ridicau la valoarea de 9416 milioane lei, comparativ cu 7331 milioane lei în ianuarie-septembrie 1938, în timp ce exporturile românești au fost de 7277 milioane lei, comparativ cu 5687 milioane lei⁶⁵. Știindu-se faptul că relațiile comerciale dintre două state nu pot fi reprezentate de achiziții făcute doar într-un singur sens, volumul ridicat al comerțului germano-român iese și mai bine în evidență din analiza situației prezentate anterior, în care partea română importa masiv din Germania, precum și viceversa. Așa cum a fost menționat mai sus, datorită deciziei Marii Britanii de a nu abandona România, volumul mărfurilor românești cumpărate de britanici a înregistrat o creștere semnificativă din ianuarie și până în septembrie 1939, comparativ cu aceeași perioadă din anul 1938. Nu același lucru se poate însă spune și despre importurile de mărfuri britanice în România, valoarea lor scăzând de la 1215 milioane lei la 1079 milioane lei⁶⁶. Această situație a continuat să existe și în ultimele trei luni ale anului 1939, dovadă fiind faptul că în cele douăsprezece luni s-au importat în România mărfuri din Marea Britanie cu o valoare totală de 1342 milioane lei, comparativ cu 1529 milioane lei în 1938, în vreme ce Germania, plus Cehoslovacia, au înregistrat uriașa sumă de 12854 milioane lei în 1939, comparativ cu 9372 milioane lei în anul precedent⁶⁷.

Ceea ce trebuie însă remarcat este faptul că Marea Britanie avea o poziție geopolitică ce cu greu îi putea permite să realizeze o blocadă economică eficientă împotriva Germaniei. Finalitatea eforturilor britanice avea ca scop mai mult o amânare a preponderenței economice germane, ceea ce ar fi permis României să aibă însemnate spații de manevră în relațiile economice cu cel de-al Treilea Reich sau cu Italia. Chiar dacă Anschluss-ul a determinat o creștere a rolului pe care Germania îl avea în comerțul românesc, dominația germană nu era atât de evidentă atât timp cât existase Cehoslovacia, până în martie 1939, statul cehoslovac prin uzinele Škoda furnizând românilor armamentul de care aveau nevoie, la care se pot adăuga firele de bumbac și lâna pentru industria de confecții din România. În plus, merită a fi subliniat faptul că lipsa de implicare a Franței a făcut și mai dificilă

⁶⁴ TNA, fond *Foreign Office 371 Romania*, dosar nr. 24981/1940, f. 335. Telegramă trimisă de Sir Reginald Hoare către șeful Foreign Office-ului, lordul Halifax, prin care este prezentat comerțul exterior al României pentru primele nouă luni ale anului 1939, comparativ cu aceeași perioadă din 1938.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 481. Telegramă a lui Sir Reginald Hoare, din 23 martie 1940, în care este prezentat comerțul exterior al României în decursul anului 1939.

misiunea britanicilor de a sprijini România în fața ofensivei economice germane de la finalul deceniului patru al secolului XX⁶⁸.

Dacă în perioada interbelică, în general, britanicii au fost interesați în mare parte doar de petrolul românesc și sporadic de grâu și cherestea, la finalul anilor '30, știindu-se că relațiile economice strânse le determină pe cele politice, Marea Britanie și-a sporit atenția pentru România, mai ales că era într-o competiție directă cu Germania. Nu trebuie omis faptul că după preluarea postului de ministru plenipotențiar, V. V. Tilea a acționat pentru îmbunătățirea relațiilor comerciale anglo-române. Cu toate acestea, petrolul a rămas în mod indiscutabil pe primul loc în cadrul achizițiilor britanice din România, miniștrii de la Londra, ca și guvernele celorlalte țări implicate în război de altfel, fiind conștienți de importanța acestuia într-un nou conflict militar.

Cu puțin timp înainte ca al Doilea Război Mondial să înceapă, într-o prefață scrisă la lucrarea generalului polonez W. Sikorsky despre caracterul războiului modern, mareșalul Petain intuia rolul pe care îl va avea petrolul, întrucât „mijloacele materiale caracterizate prin viteză și putere” depindeau de produsele derivate din această materie primă⁶⁹. Nu a fost singurul care a apreciat în mod corect rolul determinant al petrolului în cadrul unui război modern, mai multe remarci fiind făcute în acest sens. Astfel, combustibilul lichid a ajuns să fie caracterizat ca „o marfă de primă necesitate”, ca „sufletul operațiunilor militare” sau chiar ca fiind „sângele însuși al războiului”⁷⁰. În condițiile în care România era al șaselea producător de țiței brut din lume⁷¹, situându-se după SUA, URSS, Venezuela, Iran-Bahrein și Indiile Olandeze, și al doilea din Europa, nu este de mirare că Germania și Marea Britanie au căutat să câștige preponderența în cadrul achizițiilor de petrol românesc⁷². Există însă o mare diferență între cele două țări.

⁶⁸ Funderburk 1983, p. 127.

⁶⁹ Sikorsky 1938, p. VI-VII.

⁷⁰ Faure 1939, p. 13. *Apud* Buzatu 1998, p. 282; Forbin 1940, p. 5.

⁷¹ La 19 mai 1939, în cadrul Congresului Asociației Inginerilor din Industria Minieră, a fost prezentat raportul economic al secției petrolului, prin care inginerul Ion Bașgan a dat detalii despre importanța extracției țițeiului în România, oferind totodată și previziuni pentru anii următori. Conform acestuia, petrolul a fost cel care a salvat statul român, fiind cea mai sigură sursă de deize în străinătate și principala modalitate prin care s-au adus venituri la bugetul național. Deținerea locului șase mondial a fost consecința firească a extracției unei cantități de petrol care a fost de 6,6 milioane tone în anul 1938 și chiar de 8,7 milioane tone în 1937. Conform evaluării făcute de inginerul Bașgan, bazate pe studii geologice, România dispunea de circa 3000 ha de terenuri sigur petrolifere, situate în județele Prahova, Dâmbovița, Buzău și Bacău, la care se puteau adăuga încă 2000 ha de terenuri care aveau șanse mari de a fi petrolifere. În continuare, se estima că cele 5000 ha ar putea furniza cam 35 milioane tone de petrol, ceea ce însemna că era asigurată producția pe următorii șapte ani, în condițiile în care s-ar fi extras câte 5 milioane de tone petrol pe an. Ideile desprinse au fost destul de pesimiste, scoțându-se în evidență faptul că exploatarea petrolului în România după Primul Război Mondial, dar mai cu seamă în timpul crizei mondiale din 1929-1933, nu a fost deloc economică. Zăcămintele petrolifere cunoscute au fost exploatate la maximum, fiind deja intrate în faza epuizării în anul 1939, fără a fi realizate campanii de explorare pentru identificarea unor noi terenuri. Concluzia la toată această situație a fost aceea că o bogăție ce a fost dată de natură era irosită mult prea repede, prefigurându-se încă de atunci că într-un viitor nu foarte îndepărtat, din stat exportator de petrol, România va deveni importatoare (*Argus*, din 19 mai 1939).

⁷² Pizanty 1940, p. 6.

Dacă Marea Britanie dispunea de o importantă flotă comercială, dublată de o puternică flotă militară, ceea ce îi permitea să importe petrolul din Statele Unite, Venezuela sau din zona Golfului Persic, în cazul Germaniei era clar că ea s-ar fi găsit „blocată” în cadrul continentului european în eventualitatea izbucnirii unui nou război mondial, iar evenimentele ulterioare au demonstrat din plin acest lucru. Tocmai de aceea, Reich-ul trebuia să se bazeze pe producția proprie și pe cea a țărilor ocupate sau a sateliților săi, printre care România avea un rol proeminent.

Chiar dacă prin semnarea acordului Wohlthat, Germania dobândise poziții economice importante în România, Marea Britanie, fidelă principiului său de echilibru al puterii pe care de data aceasta îl aplica în domeniul economic, și-a sporit achizițiile de petrol românesc, ele ajungând în 1939 la jumătatea cantităților importate de germani și cel puțin duble față de cele importate de oricare alt stat, cu excepția Italiei care se situa pe o poziție ușor superioară celei britanice⁷³. Deși aceste creșteri erau remarcabile, petrolul românesc reprezenta un procent destul mic din consumul total al Marii Britanii care era de 3,2 miliarde galoane în anul 1939, cea mai mare parte fiind furnizată de țări din afara Europei⁷⁴.

Deși pentru englezi erau importuri *necesare*, întrucât prețurile românești erau mai ridicate decât cele de pe piața mondială și, așa cum se știe, ei puteau achiziționa acest produs combustibil din teritoriile de peste mări, merită să fie subliniat faptul că guvernul de la Londra a continuat să cumpere cantități importante de petrol românesc până în aprilie 1940, singura rațiune a acestei acțiuni fiind aceea de a priva Germania de materii prime. Încă din iunie 1939, Sir Reginald Hoare era de părere că, în caz de război, guvernul de la București trebuie determinat să-și proclame neutralitatea și, totodată, să-și distrugă industria de petrol, ultima măsură fiind „în interesul omenirii”⁷⁵. Acest raționament a funcționat și în cazul cantităților de grâu cumpărate din România, în condițiile în care Canada și Australia erau țări producătoare de grâu de primă mărime, ba mai mult, între acestea și Marea Britanie existând legături economice naturale. Pe lângă faptul că era mai scump, grâul românesc era inferior în calitate celui canadian, australian sau

⁷³ Funderburk 1983, p. 113.

⁷⁴ În anul 1929, Statele Unite ale Americii vindeau Marii Britanii 753 milioane galoane de petrol din necesarul de 2,1 miliarde galoane, pe locul doi situându-se URSS, cu 202 milioane galoane, urmată de Venezuela și Indiile Olandeze, cu 295 milioane galoane, Mexic, cu 110 milioane galoane, în vreme ce România exporta 75 milioane galoane. La sfârșitul anilor '30 situația era cu totul alta pe piața britanică, SUA pierzând primul loc, ca și Uniunea Sovietică locul doi de altfel, locurile lor fiind luate de Venezuela și Indiile Olandeze. Vânzările de petrol românesc au cunoscut fluctuații mari în perioade scurte de timp. 300000 t de petrol s-au exportat în 1929, 1138968 t în 1932 și 846276 t în 1936, pentru ca în anii 1937 și 1938 aceste cantități să scadă la 580182 t și, respectiv, 549227 t. Dintr-o scurtă analiză a acestei situații, se poate constata cu ușurință că vânzările de petrol românesc în Marea Britanie s-au micșorat în mod considerabil începând cu anul 1936, este adevărat, pe fondul diminuării exportului total de petrol al României. Deși piața britanică era deosebit de interesantă, întrucât în urma exportului se obțineau lire sterline, România nu a știut să profite nici de cantitățile mai mici de petrol exportate de Uniunea Sovietică în Marea Britanică, și nici de boicotel consumatorilor asupra produselor petroliere ce veneau din Mexic. Ca atare, Iranul și Irakul au devenit furnizori importanți de petrol ai Marii Britanii, în timp ce SUA și-au mărit din nou cantitățile exportate în arhipelagul britanic (*The Economist*, din 1 aprilie 1939).

⁷⁵ Buzatu 1998, p. 296.

american, ceea ce făcea ca aceste achizițiile britanice de grâu din România să fie în mod clar nerentabile din punct de vedere economic⁷⁶. Dacă voia să mențină o oarecare influență politică în această parte a Europei, Marea Britanie nu avea de ales, în condițiile în care achizițiile Germaniei crescuseră la un nivel fără precedent, iar Franța, pe lângă slăbiciunea sa economică pe care a cunoscut-o la finalul anilor '30, era cel mai mare producător european de grâu din acea vreme, ceea ce nu-i permitea să cumpere acest produs din România⁷⁷.

În condițiile în care 81% din populația activă a României lucra în agricultură, nu este de mirare că grâul era un produs important pentru export, de a cărui vîndere depindea soarta atîtor familii. Ca și în cazul petrolului românesc, Germania avea nevoie de produsele agricole ale țărilor din Europa Central-Răsăriteană, în vreme ce acestea din urmă erau dependente de mașinile, textilele și chimicalele fabricate de cel de-al Treilea Reich. Se poate astfel constata cu ușurință că economia germană era complementară cu cele din jumătatea estică a continentului, ceea ce bineînțeles că era o premisă favorabilă schimburilor economice, în vreme ce în domeniile britanice și în Franța grâul era în supraabundență⁷⁸.

În decursul anului 1939, din România către Germania s-au exportat nu doar petrol și grâu, ci și animale, între cele două țări semnându-se în luna decembrie un acord prin care se puteau trimite pe piața germană până la 200000 de porci și 30000 de vite pe an, pe o durată de cinci ani. Era prevăzut ca această întregă cantitate de carne să fie trimisă sub formă de animale vii, ceea ce era posibil pentru o destinație cum era cea reprezentată de Germania. Pentru Marea Britanie era însă foarte dificil să contracareze această situație, în condițiile în care, pe lângă

⁷⁶ De această situație erau conștienți și specialiștii în probleme economice și agricole din România, dovadă fiind faptul că în ziarul financiar *Argus* a apărut un articol semnat de dr. D. Andronescu prin care se afirma: „Londra fiind centrul comercial al pămîntului, toată lumea caută să vîndă tot ce are de vîndut, pe această piață, spre a obține monedă engleză, care are circulație mare și curs ridicat, până în cele mai îndepărtate colțuri ale pămîntului. Nu-i de mirare deci, că piața Londrei e asaltată cu oferte și cu probe de grâu din toate țările producătoare de grâu, mai ales în aceste timpuri de așa zisă supraproducție de grâu. Oferta de grâu fiind mare, e natural că cumpărătorii să dorească să cumpere, la prețul cel mai mic, grâu de calitate cea mai superioară. [...] Se preferă grânele care au peste 11 la sută gluten și substanțe azotoase. În mijlocie, grânele românești, din Moldova și Basarabia, au 11,50 la sută substanțe azotoase, grânele argentinice 12 la sută și cele canadiene 13,7 la sută” (*Argus*, din 29 iunie 1939). Aflat la Londra, același dr. D. Andronescu a purtat discuții cu reprezentanții a două firme care se ocupau de importul de grâu în Anglia, cu președintele Asociației Morarilor Englezi, dar și cu specialiști ai chimiei cerealelor, informațiile obținute nefiind deloc mulțumitoare. Astfel, conform declarațiilor făcute de interlocutorii britanici, specialistul român a concluzionat că „s-ar putea vinde grâu românesc mai mult, dacă ar fi ceva mai curat și mai uniform, adică clasat sau standardizat. S-au plîns că grâul nostru diferă nu numai de la un transport la altul, dar chiar în același transport grâul nu e bine amestecat și nu prezintă o marfă homogenă. S-au mai plîns că adesea au nevoie să recurgă la laboratoarele oficiale, spre a stabili, oficial, proporția de corpuri streine și mai ales de secară, în vederea bonificației. [...] Interesul morarilor cu privire la grâul românesc a scăzut, fiindcă grâul românesc actual nu mai este de calitate grâului dinainte de război, fiindcă acum s-au ivit grânele canadiene care sunt superioare tuturor celorlalte grâne și fiindcă grânele argentinice sunt ieftine și au reclamă mai mare” (*ibidem*, din 25 iunie 1939).

⁷⁷ *Nenes Wiener Tagblatt*, din 3 mai 1939.

⁷⁸ *Ibidem*.

spinoasele probleme legate de transport ce trebuiau soluționate, mai erau și normele sanitare britanice care interziceau importul de vite și porci vii⁷⁹.

Dacă în anul 1938 Marea Britanie a cumpărat din România importante cantități de grâu, acestea ajungând până la 335000 t, în timp ce în Germania fuseseră exportate doar 133000 t, nu același lucru se poate spune și despre anul 1939, mai ales dacă ne referim la a doua jumătate a acestuia⁸⁰. Astfel, încă de la mijlocul lunii iunie, agenții portuari din Galați și Brăila semnalau consulului-general britanic existența unei intense activități a vaselor ce transportau grâu pentru Germania și Italia, în timp ce transporturile cu destinația Marea Britanie încetaseră aproape cu desăvârșire⁸¹. Similar achizițiilor britanice de grâu din România, cele de cherestea au crescut în 1939 comparativ cu cele din anul anterior, mai ales dacă se ia în calcul prima jumătate a anului, atunci când războiul nu izbucnise încă. Astfel, în intervalul cuprins între lunile ianuarie și mai 1939, s-au vândut în Marea Britanie 11200 standarzi de cherestea românească, comparativ cu 2700 standarzi pentru aceeași perioadă a anului trecut, dar fără ca piața germană să fie întrecută, acolo unde a fost trimisă o cantitate de 28500 de standarzi de cherestea⁸².

Problema livrării de armament britanic către România s-a pus încă din timpul vizitei oficiale la Londra a regelui Carol al II-lea. Deși guvernul român și-a reînnoit aceste cereri în numeroase rânduri de-a lungul anului 1939, ele nu au fost îndeplinite decât într-o mică măsură, mai mulți factori contribuind la această situație. În primul rând, Marea Britanie însăși derula în anul 1939 un vast program pentru propria-i înarmare, în condițiile în care neglijase în mare măsură acest aspect în anii anteriori⁸³. Ca atare, cererile României de a primi tehnică militară britanică și

⁷⁹ TNA, fond *Foreign Office 371 Romania*, dosar nr. 24982, f. 162. Telegramă trimisă de Sir Reginald Hoare către lordul Halifax, la 30 decembrie 1939.

⁸⁰ *Ibidem*, dosar nr. 23736, f. 25. Expunere de situație realizată de Sir Frederick Leith-Ross pentru a fi trimisă lui Sir Orme Sargent, la data de 16 ianuarie 1939.

⁸¹ *Ibidem*, dosar nr. 23855, f. 267-268. Telegramă trimisă de consulul-general britanic de la Galați, la 15 iunie 1939.

⁸² *Argus*, din 13 august 1939.

⁸³ După înfrângerea Germaniei în Primul Război Mondial, a urmat dezarmarea sa, considerată de anglo-francezi ca fiind primul pas în procesul de dezarmare generală. Reducerea armamentului până la „nivelul cel mai scăzut cerut de siguranța națională” a fost principiul aplicat de membrii Ligii Națiunilor, inclusiv de Marea Britanie. În anii '20 ai secolului trecut, majoritatea guvernelor de la Londra au fost de acord cu dezarmarea atât din rațiuni politice, cât și economice. Astfel, cheltuielile pentru apărare ale Marii Britanii au fost de numai 102 milioane lire sterline în anul 1932, comparativ cu 760 milioane lire sterline în 1919-1920. Forțele terestre, numeroase în timpul primei conflagrații mondiale datorită introducerii serviciului militar obligatoriu, au fost drastic reduse ca efective, armata revenind la rolul său tradițional de forță polițienească în cadrul Imperiului Britanic. Mulți oficiali londonezi au fost de părere că pacea și stabilitatea anilor '20 va continua și în decursul anilor '30. Guvernul național format de Ramsay MacDonald în 1931 s-a pronunțat în mod clar în favoarea menținerii înarmării la un nivel scăzut, întrucât era hotărât să refacă prosperitatea economică a Marii Britanii, puternic afectată de criza din 1929-1933. Politicienii britanici, în special cei de stânga, considerau cheltuirea unor mari sume de bani pe înarmare ca fiind fără rost, ei având ferma convingere că această politică mai degrabă contribuie la izbucnirea unui război decât să-l prevină. La mijlocul anilor '30, încrederea Marii Britanii în politica de dezarmare și securitate colectivă a avut drept consecință faptul că ea a ajuns să nu fie pregătită corespunzător pentru a face față pericolelor reprezentate de amenințările Germaniei, Italiei și Japoniei. Abia în anul 1936 s-a introdus un plan

materii prime necesare industriei de armament s-au lovit în mare parte de un refuz al oficialilor de la Londra, întrucât ministerele britanice nu puteau fi de acord cu exportul unor materiale de luptă sau a unor materii prime de care ele însele aveau mare nevoie. În al doilea rând, situația politică a României era incertă, în rândul înalților funcționari ai guvernului britanic existând temerea, justificată de altfel, că această țară se poate alătura Germaniei într-un viitor nu foarte îndepărtat, lucru care de altfel s-a și întâmplat în a doua jumătate a anului 1940. Avându-se în vedere această posibilitate, britanicii au agreat doar în mică măsură înarmarea unei țări care se putea afla în scurt timp în tabăra adversă.

Izbucnirea conflagrației mondiale la 1 septembrie 1939, urmată de declarația de război a Marii Britanii adresată Germaniei, intrată în vigoare la 3 septembrie, au avut consecințe importante asupra comerțului anglo-român. Pe lângă dificultățile legate de transport, deoarece nu mai putea fi folosită Dunărea, ci o rută ocolitoare prin Bosfor, Dardanele și Gibraltar, introducerea de către statul român a unor permise de export⁸⁴, la 17 octombrie, a contribuit într-o măsură importantă la sporirea dificultăților. După începerea celui de-al Doilea Război Mondial atât Marea Britanie, cât și Germania au luat măsuri de blocadă economică care aveau ca scop împiedicarea contrabandei. Transporturile de muniții, mașini, motoare, mijloace de transport, avioane, materii prime necesare războiului erau considerate atât de britanici, cât și de germani ca fiind contrabandă absolută. Transporturile de alimente, confecții sau blănuri erau socotite ca fiind contrabandă condiționată. La sfârșitul anului 1939, România exporta mult atât din mărfurile trecute pe lista mărfurilor de contrabandă absolută, cât și pe cea de contrabandă condiționată, dar fără a se face expediții directe. Vânzările românești se făceau prin predarea mărfurilor pe vapoare, în porturile din România sau în zonele cu regim porto-franco. În acest fel, ele erau transportate de cumpărător, menținându-se neutralitatea, fiind evitate totodată și riscul pierderii lor⁸⁵.

general de reînarmare, cu o durată de patru ani, acesta definind schema structurilor militare cu care Marea Britanie a intrat în război (Farmer 1996, p. 38, 75-76, 93).

⁸⁴ Introducerea permiselor în România avea ca scop îndrumarea exportului, realizându-se în acest fel un mai bun control asupra prețurilor, dar și asupra speculațiilor monetare ce se puteau face prin intermediul vânzării de mărfuri românești. Evident că această măsură institua un grad ridicat de control al statului asupra exportatorilor români, chiar dacă oficialitățile de la București susțineau că exportul este aproape liber. Până la 17 octombrie 1939, data introducerii acestor permise, controlul prețurilor și al exportului de capital se făcea prin intermediul Serviciului de Control al Exportului din cadrul Băncii Naționale a României, precum și prin Comisia Prețurilor. În cazul exportului de cereale, existase o comisie specială în cadrul Ministerului Economiei Naționale, cu atribuții în îndrumarea, încurajarea și organizarea vinderii de cereale. Cu toate acestea, pentru o anumită perioadă de timp vechiul regim al clearingului a continuat să fie aplicat în România în paralel cu utilizarea permiselor de export recent introduse. Până la încheierea unor noi acorduri în conformitate cu noile prevederi, Banca Națională a fost instituția care a controlat și îndrumat importul din țările cu care România încheiasse acorduri de clearing (*Argus*, din 13 octombrie 1939).

⁸⁵ *Ibidem*, din 27 octombrie 1939.

Romanian-British Economic Relations (1939-1940) (I)

(Abstract)

In the spring of 1939 Great Britain began to be increasingly concerned about Germany's politic and economic offensive in Central and Eastern Europe. As such, the British government decided to block the expansion of the Third Reich in the eastern part of Europe by concluding economic agreements and by increasing the volume of goods purchased from such areas.

By increasing its economic presence in the eastern part of Europe, Great Britain actually applied its traditional balance policy, this time in economy. This happened as France was lagging much behind Germany in terms of commercial relations and investments, despite its tight political relations with the countries in the region.

On 11 May 1939, a British-Romanian protocol was signed in Bucharest, strengthened by an agreement on 12 July 1939. The load was fixed to £5.61 million that the Romanian state was to repay in 20 years with an interest rate of 5%. A fair amount of this money was to be spent on British war aircraft and other war goods.

Although the Third Reich remained Romania's main economic partner, Britain's decision to boost commercial exchange had an important outcome, giving the government in Bucharest room for manoeuvre in its economic relations with Germany and Italy, even if, in the end, it could not stop the establishment of German economic domination in Romania.

The outbreak of the world war on 1 September 1939 followed by Britain's declaration of war towards Germany had some major consequences on British-Romanian trade. Apart from transport-related difficulties, as the Danube could no longer be used as transport route and a detour through the Bosphorus, the Dardanelles and Gibraltar required the Romanian state to introduce export permits on 17 October, which did nothing but make the situation worse.

Abrevieri bibliografice

- ANRDANIC - Arhivele Naționale ale României. Direcția Arhivele Naționale Istoric-Centrale.
- Breton 1996 - Jean-Marie Le Breton, *Europa Centrală și Orientală între 1917 și 1990*, București, 1996.
- Buzatu 1998 - Gh. Buzatu, *O istorie a petrolului românesc*, București, 1998.
- Carol II 1995 - Carol II, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, vol. I, ediție de Marcel-Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, București, 1995.
- Carol II 1996 - Carol II, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, vol. II, ediție de Marcel-Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, București, 1996.
- Cîrstea 2009 - Marusia Cîrstea, *Un proiect anglo-român privind construcția portului de la Tașaul*, în *AUCSI*, XIV, 2009, 1, p. 211-222.
- Cîrstea 2013 - Marusia Cîrstea, *Relații economice româno-britanice (1919-1939). Studii și documente*, Târgoviște, 2013.
- Farmer 1996 - Alan Farmer, *Marea Britanie: Politica externă și colonială, 1919-1939*, București, 1996.
- Faure 1939 - Edgare Faure, *Le pétrole dans la paix et dans la guerre*, Paris, 1939.
- Forbin 1940 - Victor Forbin, *Le pétrole dans le monde*, Paris, 1940.
- Funderburk 1983 - David Britton Funderburk, *Politica Marii Britanii față de România 1938-1940. Studiu asupra strategiei economice și politice*, București, 1983.
- Haynes 2003 - Rebecca Haynes, *Politica României față de Germania între 1936 și 1940*, Iași, 2003.
- Hillgruber 1994 - Andreas Hillgruber, *Hitler, regele Carol și mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938-1944)*, București, 1994.

Sorin Arhire

Hoisington 1971

- William A. Hoisington Jr., *The Struggle for Economic Influence in Southeastern Europe: The French Failure in Romania, 1940*, în JMH, XLIII, September 1971, 3, p. 468-469.

Marguerat 1977

- Philippe Marguerat, *Le III-e Reich et le pétrole roumain, 1938-1940. Contribution à l'étude de la pénétration économique allemande dans les Balkans à la veille et au début de la Seconde Guerre mondiale*, Leiden-Genève, 1977.

Middlemas 1972

- Keith Middlemas, *The Strategy of Appeasement: The British Government and Germany 1937-1939*, London, Chicago, 1972.

Moisuc 1971

- Viorica Moisuc, *Diplomația română și problema apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938 - mai 1940*, București, 1971.

Palmowski 2005

- Jan Palmowski, *Dicționar Oxford de istorie universală contemporană. De la 1900 până azi*, vol. 1-2, București, 2005.

Pașcalău 2001

- Gheorghe Pașcalău, *România și Marea Britanie. Relații politico-diplomatice 1933-1939*, București, 2001.

Pizanty 1940

- Mihail Pizanty, *Privire retrospectivă asupra industriei petrolifere în perioada 1930-1939*, București, 1940.

Prost 2006

- Henry Prost, *Destinul României (1918-1954)*, București, 2006.

Rothwell 1975

- V. H. Rothwell, *The Mission of Sir Frederick Leith-Ross to the Far East, 1935-1936*, în HJ, XVIII, 1975, p. 147-169.

Sikorsky 1938

- W. Sikorsky, *Războiul modern. Caracterul. Problemele*, București, 1938.

TNA

- The National Archives, Kew (UK).

Waldeck 2006

- R. G. Waldeck, *Athénée Palace*, București, 2006.

Woodward, Butler 1951

- E. L. Woodward, Rohan Butler (eds), *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, Third Series, vol. 4, London, 1951.

Woodward, Butler 1952

- E. L. Woodward, Rohan Butler (eds), *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, Third Series, vol. 5, London, 1952.

Cuvinte-cheie: acord economic anglo-român, petrol, grâu, politică de echilibru, comerț germano-român.

Keywords: British-Romanian economic agreement, petrol, wheat, balance of power, German-Romanian trade.

LISTA ABREVIERILOR

- AAR-SI** - Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Academia Română. București.
- AAust** - Archaeologia Austriaca, Beiträge zur Paläanthropologie, Ur- und Frühgeschichte Österreichs. Wien.
- AB** - Altarul Banatului. Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului și Episcopia Aradului. Timișoara.
- ActaArchCarp** - Acta Archaeologica Carpathica. Cracovia.
- ActaArchHung** - Acta Archaeologica. Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest.
- ActaMN** - Acta Musei Napocensis. Cluj-Napoca.
- ActaMP** - Acta Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău.
- ActaPal** - Acta Paleobotanica. Polish Academy of Sciences. Krakow.
- AÉ** - Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művészettörténeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
- AHA** - Acta Historiae Artium. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- AIIC(N)** - Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”. Cluj-Napoca.
- AIAC** - Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”).
- AIIAI/AIIX** - Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași. (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași).
- AISC** - Anuarul Institutului de Studii Clasice. Cluj.
- AJA** - American Journal of Archaeology. New York.
- AJPA** - American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
- Almanahul graficeii române** - Almanahul graficeii române. Craiova.
- Aluta** - Aluta. (Studii și comunicări - Tanulmányok és Közlemények). Sfântu Gheorghe.
- AnB** - Analele Banatului (serie nouă). Timișoara.
- Angustia** - Angustia. Muzeul Carpaților Răsăriteni. Sfântu Gheorghe.
- Antaeus** - Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest.
- AnthAnzeiger** - Anthropologischen Anzeiger. Journal of Biological and Clinical Anthropology.
- Antiquity** - Antiquity. A Quarterly Review of World Archaeology. York.
- AnUB-LLS** - Analele Universității din București - Limba și literatura străină. Universitatea din București.
- AO** - Arhivele Olteniei. Craiova; serie nouă (Institutul de Cercetări Socio-Umane. Craiova).

AP	- Annales de Paléontologie. L'Association paléontologique française.
APR	- Acta Palaeontologica Romaniae. Romanian Society of Paleontologists. Bucharest.
Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.
Archaeologia Bulgarica	- Archaeologia Bulgarica. Sofia.
Archaeometry	- Archaeometry. Research Laboratory for Archaeology & the History of Art. Oxford.
ArchMühely	- Archeometriai Mühely. Budapest.
Arheologia	- Arheologia. Organ na Archeologičeskija Institut i Muzei pri Bulgarskata Akademija na Naukite. Sofia.
ArkhSb	- Arkheologičeskij sbornik. Muzey Ermitazh. Moskva.
AS	- American Studies. Mid-America American Studies Association. Cambridge (USA).
ASS	- Asian Social Science. Canadian Center of Science and Education. Toronto.
ASUAIC-L	- Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (serie nouă). Secțiunea IIIe. Lingvistică. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
AT	- Ars Transilvaniae. Institutul de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca. Cluj-Napoca
ATS	- Acta Terrae Septemcastrensis. Sibiu.
AUASH	- Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
AUASP	- Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
AUCSI	- Analele Universității din Craiova. Seria Istorie. Universitatea din Craiova.
Australiada	- Australiada: A Russian Chronicle. New South Wales. Woy Woy (Australia).
AUVT	- Annales d'Université „Valahia” Târgoviște. Section d'Archéologie et d'Histoire. Universitatea Valahia din Târgoviște.
AVSL	- Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Sibiu.
BA	- Biblioteca de arheologie. București.
Banatica	- Banatica. Muzeul de Istorie al județului Caraș-Severin. Reșița.
Balcanica	- Balcanica. Annuaire de l'Institut des Études Balkaniques. Belgrad.
BAMNH	- Bulletin of the American Museum of Natural History. American Museum of Natural History. New York.
BAR	- British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
BB	- Bibliotheca Brukenthal. Muzeul Național Brukenthal. Sibiu.
BCMI	- Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice / Buletinul Comisiei Monumentelor istorice. București.

BerRGK	- Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main.
BF	- Bosporskij fenomen. Gosudarstvennyj Ermitazh Sankt-Peterburg.
BGSG	- Bulletin of the Geological Society of Greece. Geological Society of Greece. Patras.
BHAB	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timișoara.
BI	- Bosporskie issledovanija. Krymskoe Otdelenie Instituta Vostokovedenija, Nacional'na akademija nauk Ukraini. Simferopol, Kerch.
BMA	- Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.
BMAntiq	- Bibliotheca Memoriae Antiquitatis. Piatra Neamț.
BMN	- Bibliotheca Musei Napocensis. Muzeul de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
BMS	- Bibliotheca Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica”. Sebeș.
BOR	- Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. București.
BospCht	- Bosporskie chtenija. Bospor Kimmerijskij i varvarskij mir v period antichnosti i srednevekov'ja. Militaria. Krymskoe Otdelenie Instituta Vostokovedenija. Nacional'na akademija nauk Ukraini. Simferopol, Kerch.
Das Börsenblatt	- Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel-Frankfurter Ausgabe. Börsenverein des Deutschen Buchhandels. Frankfurt pe Main.
Br J Ind Med	- British Journal of Industrial Medicine. London.
Brukenthal	- Brukenthal. Acta Musei. Muzeul Național Brukenthal. Sibiu.
BTh	- Bibliotheca Thracologica. Institutul Român de Tracologie. București.
București	- București. Materiale de istorie și muzeografie. București.
Bucureștii vechi	- Bucureștii vechi. Buletinul Societății Istorico-Arheologice. București.
BUS	- Birka Untersuchungen und Studien. Stockholm.
CA	- Current Anthropology. University of Chicago.
Caietele ASER	- Caietele ASER. Asociația de Științe Etnologice din România. București.
Carpica	- Carpica. Complexul Muzeal „Julian Antonescu” Bacău.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. București.
CCJ	- Chemistry Central Journal. London.
Cele Trei Crișuri	- Cele Trei Crișuri. Oradea.
Cetatea Bihariei	- Cetatea Bihariei. Institutul de Istorie și Teorie Militară din București, Secția Teritorială Oradea.
CIRIR	- Cercetări istorice. Revistă de istorie românească. Iași.
CL	- Cercetări literare. Universitatea București.
Codrul Cosminului	- Codrul Cosminului, seria nouă. Analele Științifice de Istorie, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava.
ComȘtMediaș	- Comunicări Științifice. Mediaș.
ConspNum	- Conspicte numismatice. Chișinău.

Conviețuirea-Együttélés	- Conviețuirea-Együttélés. Catedra de limbă și literatura română a Institutului Pedagogic „Juhász Gyula”, Szeged.
Corviniana	- Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
CPF	- Cahiers des Portes de Fer. Beograd.
CretaceousRes	- Cretaceous Research. Elsevier.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale și studii. Muzeul Țării Crișurilor. Oradea.
CRP	- Comptes Rendus Palevol. Comptes Rendus de l'Académie des Sciences France.
Cultura creștină	- Cultura creștină. Publicație apărută sub egida Mitropoliei Române Unite cu Roma Greco-Catolică și a Facultății de Teologie Greco-Catolice din Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Departamentul Blaj.
Dacia	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I, (1924) - XII (1948). Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. București.
Dări de seamă	- Dări de seamă ale ședințelor. Paleontologie. Institutul Geologic al României. București.
DB	- Drevnosti Bospora. Rossiyskaya Akademiya Nauk. Moskva.
De Antiquitate	- De Antiquitate. Asociația Virtus Antiqua. Cluj-Napoca.
DFS	- Deutsche Forschung im Südosten. Sibiu.
DP	- Documenta Praehistorica. Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v sloveniji. Ljubljana.
Drevnosti Altaja	- Drevnosti Altaja. Gorno-Altajskij gosudarstvennyj universitet. Gorno-Altajsk (Respublika Altaj).
EHQ	- European History Quarterly. Sage Publications. New York.
EphNap	- Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca.
EVNE	- Etnokul'turnoe vzaimodeystvie narodov Evrazii. Institut Arheologii i Etnografii Sibirskogo otdeleniya Rossiyskoy Akademii Nauk. Novosibirsk.
FK	- Földtani közlöny. Magyarhoni földtani tarsulat folyóirata. Budapest.
FU	- Finno-Ugrika. Institut Istории imeni Sh. Mardzhani. Akademiya Nauk Tatarstana. Kasan'.
FVL	- Forschungen zur Volks- und Landeskunde. Sibiu.
Geo-Eco-Marina	- Geo-Eco-Marina. Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Geologie și Geoecologie Marină. București.
Glasnik	- Glasnik Srpskog arheološkog društva. Journal of the Serbian Archaeological Society. Beograd.
Glasul Bisericii	- Glasul Bisericii. Mitropolia Munteniei și Dobrogei. București.
Godišnjak	- Godišnjak. Jahrbuch Knjiga. Sarajevo-Heidelberg.
GR	- Gondwana Research. International Association for Gondwana Research, Journal Center, China University of Geosciences. Beijing.
HistArchaeol	- Historical Archaeology. Society for Historical Archaeology.
HistMet	- Historical Metallurgy, The Historical Metallurgy Society.

- HJ** - The Historical Journal. University of Cambridge (UK).
- HSCE** - History & Society in Central Europe. István Hajnal Society of Historians. Medium Ævum Quotidianum Society. Budapest. Krems.
- IJAM** - International Journal of Arts Management. École des Hautes Études Commerciales (HEC) in Montreal.
- IJO** - International Journal of Osteoarchaeology. United States.
- IPH** - Inventaria Præhistorica Hungarie. Budapest.
- Istros** - Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
- JACerS** - Journal of the American Ceramic Society. The American Ceramic Society, Ohio.
- JAS** - Journal of Archaeological Science. Academic Press. United States.
- JFA** - Journal of Field Archaeology. Boston University.
- JLS** - Journal of Lithic Studies. Edinburgh.
- JMH** - Journal of Modern History. University of Chicago.
- JOB** - Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik. Institut für Byzantinistik und Neogräzistik der Universität Wien.
- JPSP** - Journal of Personality and Social Psychology. American Psychological Association. Washington DC.
- JRGZM** - Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz. Mainz.
- JSP** - Journal of Systematic Palaeontology. British Natural History Museum. London.
- JSSR** - Journal for the Scientific Study of Religion. The Society for the Scientific Study of Religion. South-Carolina.
- JVP** - Journal of Vertebrate Paleontology. Society of Vertebrate Paleontology (SVP) in partnership with the Taylor & Francis Group. Abingdon, Oxfordshire (UK).
- Közlemények** - Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából, Cluj.
- Le Glob** - Le Globe. Revue genevoise de géographie. Paris.
- LSJ** - Life Science Journal. Acta Zhengzhou University. Zhengzhou (China).
- LȘ** - Lucrări științifice. Institutul de Învățământ Superior Oradea.
- MA** - Mitropolia Ardealului. Revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului, Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului. Episcopiei Alba Iuliei și Episcopiei Oradiei. Sibiu (1956-1991). A continuat *Revista Teologică*, (1907-1947) și este continuată de aceeași revistă.
- Marisia** - Marisia. Studii și Materiale. Târgu Mureș.
- Marmatia** - Marmatia. Muzeul Județean de Istorie și Arheologie. Baia Mare.
- Materiale** - Materiale și cercetări arheologice. București.
- MBGAEU** - Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. Berlin.
- MCA** - Materiale și cercetări arheologice. București.

ME	- Memoria Ethnologica. Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Maramureș. Baia Mare.
MEJSR	- Middle-East Journal of Scientific Research. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai (United Arab Emirates).
MemAntiq	- Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț. Piatra Neamț.
MIA	- Materialy i issledovaniya po arkheologii SSSR. Akademiya Nauk SSSR. Moskva.
MJSS	- Mediterranean Journal of Social Sciences. Mediterranean Center of Social and Educational Research. Rome.
Monumente Istorice	- Monumente Istorice. Studii și lucrări de restaurare. Direcția Monumentelor Istorice. București.
Monumente și muzee	- Monumente și muzee. Buletinul Comisiei Științifice a Muzeelor, Monumentelor Istorice și Artistice. București.
MPG	- Marine and Petroleum Geology. Elsevier.
MSIAR	- Memoriile Secțiunii Istorice a Academiei Române, seria a II-a. Academia Română. București.
MTE	- Magyar Történelmi Eletrajzok. Budapest.
Naturwissenschaften	- Naturwissenschaften. Springer-Verlag. Berlin, Heidelberg.
OlteniaȘtNat	- Oltenia. Studii și Comunicări. Științele Naturii. Muzeul Olteniei. Craiova.
ÓL	- Ósrégészeti Levelek. Prehistoric newsletter. Budapest.
PA	- Patrimonium Apulense. Direcția Județeană pentru Cultură Alba. Alba Iulia.
PAPS	- Proceedings of the American Philosophical Society. American Philosophical Society. Philadelphia.
PAS	- Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. Berlin.
PAT	- Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum. Cluj-Napoca.
PBF	- Prähistorische Bronzefunde. München.
PLOS ONE	- PLOS ONE. International, peer-reviewed, open-access, online publication.
PM	- Publics et musées. Association Publics et Musées - PUL (Presses universitaires de Lyon). Lyon.
PNAUSA	- Proceedings of the National Academy of the United States of America. National Academy of the United States of America.
Pogrebal'nyj obrjad	- Pogrebal'nyj obrjad rannih kochevnikov Evrazii. Juzhnyj nauchnyj centr Rossijskoj Akademii nauk. Rostov-na-Donu.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.
PPP	- Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology ("Palaeo3"). An International Journal for the Geo-Sciences. Elsevier.
ProblemyArh	- Problemy arheologii, jetnografii, antropologii Sibiri i sopredel'nyh territorij. Institut arheologii i jetnografii Rossijskoj Akademii nauk. Novosibirsk.

Programm Mühlbach	- Programm des evaghelischen Untergymnasium in Mühlbach und der damit verbundenen Lehranstalten. Mühlbach (Sebeş).
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
QG	- Quaternary Geochronology. The International Research and Review Journal on Advances in Quaternary Dating Techniques.
QSA	- Quaderni di Studi Arabi. Istituto per l'Oriente C. A. Nallino. Roma.
Quartär	- Quartär. International Yearbook for Ice Age and Stone Age Research.
RA	- Revista Arheologică. Institutul de Arheologie și Istorie Veche. Chișinău.
RArhiv	- Revista Arhivelor. Arhivele Naționale ale României. București.
Radiocarbon	- Radiocarbon. University of Arizona. Department of Geosciences.
RB	- Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița.
REF	- Revista de etnografie și folclor. Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”. București.
RESEE	- Revue des études sud-est européennes. Academia Română. București.
RHMC	- Revue d'histoire moderne et contemporaine. Société d'histoire moderne et contemporaine. Paris.
RHSEE/RESEE	- Revue historique du sud-est européen. Academia Română. București, Paris (din 1963 Revue des études sud-est européennes).
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
RIR	- Revista istorică română. Institutul de Istorie Națională din București.
RJP	- Romanian Journal of Paleontology. Geological Institute of Romania. Bucharest.
RJS	- Romanian Journal of Stratigraphy. Geological Institute of Romania. Bucharest.
RM	- Revista Muzeelor. București.
RMMG	- Revista Muzeul Mineralogic-Geologic, al Universității din Cluj la Timișoara. Sibiu.
RMM-M	- Revista Muzeelor și Monumentelor. Muzeu. București.
RP	- Revista de Pedagogie. Institutul de Științe ale Educației. București.
RRH	- Revue Roumaine d'Histoire. Academia Română. București.
RT	- Revista Teologică. Sibiu.
SA	- Sovetskaya arkheologiya. Akademiya Nauk SSSR. Moskva.
SAI	- Studii și articole de istorie. Societatea de Științe Istorice și Filologice a RPR. București.

SAO	- Studia et Acta Orientalia. Société des Sciences Historiques et Philologiques de la RPR., Section d'Etudes Orientales. Bucarest.
Sargetia	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.
Sargetia Naturae	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Series Scientia Naturae. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.
SCE	- Studii și comunicări de etnologie. Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu.
SCCI	- Studii, conferințe și comunicări istorice. Sibiu.
SCIA	- Studii și cercetări de istoria artei. Academia Română. București.
SciAm	- Scientific American. New York.
SCGG	- Studii și Cercetări. Geologie-Geografie. Complexul Muzeal Județean Bistrița-Năsăud. Bistrița.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istoria veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SGJ	- Soobshhenija Gosudarstvennogo Jermitazha. Gosudarstvennyj Jermitazh. Leningrad.
SMIM	- Studii și materiale de istorie modernă. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” București.
SP	- Studii de Preistorie. București.
SPACA	- Stratum Plus: Archaeology and Cultural Anthropology. Superior Council on Science and Technical Development of Moldavian Academy of Sciences. Saint Petersburg, Kishinev, Odessa, Bucharest.
SPPF	- Società Preistoria Protostoria Friuli-V.G. Trieste.
SSK	- Studien zur Siebenbürgischen Kunstgeschichte, Köln. Wien.
Starinar	- Starinar, Treća Serija. Arheološki Institut. Beograd.
Stâna	- Stâna. Sibiu.
StComSibiu	- Studii și comunicări. Arheologie-istorie. Muzeul Brukenthal. Sibiu.
StComSM	- Studii și comunicări. Muzeul Județean Satu Mare.
StRI	- Studii. Revistă de istorie (din 1974 Revista de istorie și din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
StudiaUBBG	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Geologia. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
StudiaUBBGG	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Geologia-Geographia. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
StudiaUBBGM	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Geologia-Mineralogia. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
StudiaUBBH	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
Suceava	- Anuarul Muzeului Județean Suceava.
SUCH	- Studia Universitatis Cibiniensis, Serie Historica. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu.
SUPMPh	- Studia Universitatis Petru Maior. Philologia. Târgu-Mureș.
SV	- Siebenbürgische Vierteljahrschrift. Hermannstadt (Sibiu).

SympThrac	- Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie. București.
TEA	- TEA. The European Archaeologist.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
TESG	- Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie. Royal Dutch Geographical Society. Oxford (UK), Malden (USA).
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. București.
Transilvania	- Transilvania. Foaia Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român. Brașov.
Transsylvania Nostra	- Transsylvania Nostra. Fundația Transsylvania Nostra. Cluj-Napoca.
Trudy nauchnogo	- Trudy nauchnogo Karel'skogo tsentra Rossiyskoy akademii nauk. Karel'skiy tsentr Rossiyskoy akademii Nauk. Moskva.
TT	- Történeti Tár. Akadémia történelmi bizottságának. Budapest.
Tyragetia	- Tyragetia. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Chișinău.
Țara Bârsei	- Țara Bârsei. Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov.
Ungarische Revue	- Ungarische Revue, Herausg. von P. Hunfalvy. Budapest.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
Vestnik arkheologii	- Vestnik arkheologii, antropologii i etnografii. Institute problem osvoyeniya Severa Sibirskogo otdeleniya Rossiyskoj akademii nauk. Tyumen.
Vestnik Novosibirskogo	- Vestnik Novosibirskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Istoriya, filologiya. Novosibirskij gosudarstvennyj universitet. Novosibirsk.
VLC	- Victorian Literature and Culture. Cambridge University Press. Cambridge (UK).
VPUI	- Vestnik permskogo universiteta. Istoriya. Permskiy Gosudarstvennyi Universitet. Perm'.
VR	- Victorian Review. Victorian Studies Association of Western Canada. Toronto.
WASJ	- World Applied Sciences Journal. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai (United Arab Emirates).
WorldArch	- World Archaeology. London.
Xenopoliana	- Xenopoliana. Buletin al Fundației Academice „A. D. Xenopol” Iași.
Yearb. Phys. Anthropol.	- Yearbook of Physical Anthropology. New York.
Yezhegodnik gubernskogo	- Yezhegodnik gubernskogo muzeya Tobol'ska. Tobol'sk Khistori Muzeum. Tobol'sk.
ZfSL	- Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. Gundelsheim.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Județean Arad.
ZooKeys	- ZooKeys. Sofia.